

C

CALVIJN
VERZAMELD

Herman J. Selderhuis e.a.

L

V

(I)

N

Herman J. Selderhuis (red.)

Calvijn Verzameld

DEEL I

KokBoekencentrum Uitgevers • Utrecht

Omslagontwerp: Geert de Koning
Vormgeving binnenwerk: Garage BNO
Redactie: Madeleine Gimpel

ISBN 978 90 435 3081 1 (set 2 delen)
ISBN e-book 978 90 435 3082 8
NUR 700

www.kokboekencentrum.nl

© 2019 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Alle rechten voorbehouden.

Uitgeverij KokBoekencentrum vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Woord vooraf

Calvijn is niet de man van één boek. Die indruk kan gemakkelijk ontstaan wanneer afgegaan wordt op het aantal edities en vertalingen van zijn *Institutie* in vergelijking met die van zijn vele andere werken. In de afgelopen decennia is er meer aandacht voor die andere werken gekomen en zijn teksten van Calvijn ook in het Nederlands gepubliceerd onder andere door Wulfert de Greef; Wim Moehn en Rinse Reeling Brouwer, die ik graag wil bedanken voor het beschikbaar stellen van teksten voor deze editie. Die dank geldt ook uitgeverij Den Hertog die probleemloos toestemming gaf voor het opnemen van enkele stukken uit de prachtige vertaling van de *Institutie* die Cornelis de Niet enkele jaren geleden bij deze uitgever liet verschijnen. Uitgeverij Van Gennep – bij wie in 2004 *De handzame Calvijn* verscheen – en de vertalers die daaraan meewerkten. Hannie Vermeer-Pardoën en Hein van Dolen gaven eveneens toestemming voor overname teksten.

Vele teksten in deze bundels zijn niet eerder in het Nederlands vertaald, terwijl sommige andere opnieuw vertaald werden. Geprobeerd is een totaaloverzicht te geven van de verschillende genres en de verschillende thema's uit Calvijns werk en daarbij teksten te kiezen die relevant zijn voor kerk en theologie vandaag. De inleidingen zijn zo kort mogelijk gehouden om Calvijn zelf zoveel mogelijk aan het woord te laten.

Ten slotte wil ik allen die aan deze set hebben meegewerkt hartelijk danken voor hun medewerking en hun doorzettingsvermogen want vertalen blijft een lastige klus en een hoge kunst. Bijzondere dank aan William de Hek (Theologische Universiteit Apeldoorn) die veel werk verzette bij het controleren en redigeren van de teksten. Uitgeverij Kok komt lof toe voor de prettige samenwerking en de mooi verzorgde uitgave, waarbij ik met name de inzet en toewijding van Madeleine Gimpel wil noemen. Graag vermeld ik hier de bijdrage van de Theologische Universiteit Apeldoorn aan de drukkosten van dit werk.

Van harte hoop ik dat deze beide boeken gebruikt gaan worden, want Calvijn is en blijft de moeite van het vertalen en van het bestuderen meer dan waard.

Herman Selderhuis

Woord vooraf | V

Toelichting op afkortingen en Bijbelverwijzingen

CO = *Ioannis Calvinii Opera Quae Supersunt Omnia*, Ediderunt Guilielmus Baum/Eduardus Cunitz/Eduardus Reuss (ed.), Vol. 1–59, Brunsvigae, Berolinae 1863–1900 (de uitgave van Calvijns verzameld werk).

COR = *Joannis Calvinii Opera omnia denuo recognita et adnotatione critica instructa notisque illustrata*, Genève 1992ff (de nieuwe uitgave van Calvijns werk).

CR = *Corpus Reformatorum Philipp Melanchthon, Opera Quae Supersunt Omnia*, Vol. 1–28, Halle 1834ff.

Herminjard = *Correspondance des Réformateurs dans les pays de langue française ...*, 1866–1897.

Inst. = *Institutie*, uitgave 1559.

OS = *Ioannis Calvinii Opera selecta*, Edited by P. Barth/G. Niesel, 5 vols., Munich: Kaiser, 1926–36.

SC = *Supplementa Calviniana, Sermons inédit*, Neukirchen 1936ff (de preken die niet in CO zijn opgenomen).

ST = *Calvin-Studienausgabe* (hrsg. von Busch, E./Heron, A./Link, Chr./Opitz, P./Saxer, E./Scholl, H., Neukirchen 1994ff.

WA = Luther, M., *Werke. Kritische Gesamtausgabe*, Weimar 1883ff.

Verwijzingen naar Bijbelteksten zijn voorzien van ronde haken als Calvijn de tekst zelf aangeeft, en van vierkante haken als het om een toevoeging van de vertaler gaat.

De NBV- of HSV-Bijbelvertaling is gebruikt als Calvijn direct uit de Bijbel citeert. In andere gevallen heeft de vertaler de tekst van Calvijn vertaald.

Inhoud

BIJBEL

Aan allen die Jezus Christus en zijn evangelie liefhebben (1535) <i>Wulfert de Greef</i>	3
Aan keizers, koningen, vorsten en alle volken die aan de heerschappij van Christus onderworpen zijn (1535) <i>Wulfert de Greef</i>	19
Woord vooraf bij de preken van Chrysostomus (1538?) <i>Jeanette Kreijkes</i>	27
Brief aan Simon Grynaeus, opgenomen in Calvijns commentaar op de Brief aan de Romeinen (1539) <i>Rinse Reeling Brouwer en Hein van Dolen</i>	39
'Aan de lezer' als woord vooraf opgenomen in de Geneefse Bijbel- vertaling (1546) <i>Wulfert de Greef</i>	46
'Waarschuwing' als woord vooraf geplaatst boven de apocriefe boeken van het Oude Testament (1546) <i>Wulfert de Greef</i>	52
Inleiding op de commentaar op het boek Genesis (1554) <i>Rinse Reeling Brouwer en Hein van Dolen</i>	55
Inleiding op de commentaar op het evangelie van Jezus Christus volgens Matteüs, Marcus en Lucas (1555) <i>Wulfert de Greef</i>	68

Inleiding op de commentaar op de Psalmen (1557) 74
Wim van Vlastuin

Inleiding op de commentaar op het boek Jesaja (1559) 88
Wulfert de Greef

PREKEN

Quatre Sermons (1552) 99
Wim Moehn

De 24e preek over 2 Timoteüs (1554) 184
Arie Baars

Preek over Jesaja 55:1 en 2 (1558) 199
Christa Boerke

Vier preken over de rechtvaardiging (1560) 218
Wim Moehn

Twee preken over psalm 48 (1560) 286
Wulfert de Greef

LEER

Geloofsbelijdenis betreffende de eucharistie (1537) 317
Herman Speelman

Praefatio op Calvijns Latijnse editie van de Geneefse catechismus
en confessie (1538) 322
Herman Speelman

Kleine verhandeling over het heilig avondmaal van onze Heer Jezus
Christus (1541) 334
Herman Speelman

De catechismus van Genève (1545) <i>Arie Baars</i>	371
Woord vooraf bij de <i>Samenvatting</i> van Melanchthon (1546) <i>Herman Selderhuis</i>	445
Opdracht aan het volk (1559) <i>Herman Speelman</i>	450
De christelijke vrijheid, in: <i>Institutie</i> III.19 (1559) <i>Cornelis de Niet</i>	462
Het gebed – de voornaamste oefening van het geloof, waardoor wij elke dag Gods weldaden verkrijgen, in: <i>Institutie</i> III.20 (1559) <i>Cornelis de Niet</i>	483
De ware kerk en de eenheid die wij met haar dienen te bewaren, omdat zij de moeder van alle vromen is, in: <i>Institutie</i> IV.1 (1559) <i>Cornelis de Niet</i>	524
Vergadering gehouden in de kerk van Genève, waarin het onderwerp van de goddelijke verkiezing behandeld is (1562) <i>Willeke van Ginkel-Van Deelen</i>	549

DEEL II

PRAKTIJK

Artikelen betreffende de organisatie van de kerk en de eredienst in Genève, door de predikanten voorgesteld aan de magistraat (1537) <i>Christa Boerke</i>	579
De vorm van gebeden en kerkelijke gezangen (1542) <i>Peter Hoogstrate</i>	591

Waarschuwing tegen de astrologie, die men de voorspellende noemt, en andere rariteiten die tegenwoordig de wereld beheersen (1549) 638
ArdJan Biemond

Over struikelblokken (1550) 670
Hildert Bronkhorst

Enkele zeer belangrijke hoofdstukken over de kerkelijke tucht te Genève (1553) 775
Herman Speelman

Kerkelijke verordeningen (1561) 783
Herman Selderhuis

POLEMIEK

De academische rede van Nicolaas Cop (1533) 819
André Bas

Belijdenis inzake de Drie-eenheid vanwege de lasterlijke aantijgingen van Pierre Caroli (1537) 828
Arie Baars

Brief aan Sadoleto (1539) 838
Rinse Reeling Brouwer en Hein van Dolen

Overwinningslied voor Christus (1541) 885
Erik de Boer

Tegengif tegen de artikelen van de Parijse Faculteit (1544) 893
André Bas

Over de staat van de zielen na de dood (1544) 937
Gerard Bosker

Waarschuwing ten aanzien van de censuur die is toegepast door het gedierte aan de Sorbonne, betreffende de boeken die zij ketters noemen (1544)	972
<i>Eric Peels</i>	
Briefwisseling met Biandrata (1558)	985
<i>Arie Baars</i>	
Reactie op een zekere Hollander (1562)	1000
<i>Hilde Bom</i>	
Vermaning aan de Poolse broeders (1563)	1051
<i>Arie Baars</i>	
Over vragen en tegenwerpingen van een Jood (1563?)	1068
<i>Michael Mulder</i>	

BRIEVEN

Aanbiedingsbrief aan koning Frans I (1535)	1096
<i>Rinse Reeling Brouwer en Hein van Dolen</i>	
Brieven aan Farel over de godsdienstgesprekken in Regensburg (1541)	1122
<i>William de Hek</i>	
Brief aan Luther (1545)	1128
<i>Herman Selderhuis</i>	
Brief over het heffen van rente (1545)	1131
<i>Machiel van den Berg</i>	
Brief over Jean Vachat (1545)	1137
<i>Machiel van den Berg</i>	
Brief aan Farel over toneelspel (1546)	1140
<i>Jasper de Kok</i>	
Brief aan Viret over het overlijden van Idelette (1549)	1143
<i>Jasper de Kok</i>	

Drie brieven aan de gevangenen van Lyon (1552) <i>Machiel van den Berg</i>	1145
Brief aan de Franse gemeente van Antwerpen (1556) <i>Leanie van Deelen</i>	1156
Brief aan Caspar Olevianus (1560) <i>Herman Selderhuis</i>	1158
Brief aan Gaspard de Coligny naar aanleiding van de mislukte <i>Conjuration d'Amboise</i> (1561) <i>Machiel van den Berg</i>	1163
Brief aan de koningin van Navarre (1562) <i>Machiel van den Berg</i>	1171
Brief aan de predikanten van Lyon (1562) <i>Machiel van den Berg</i>	1174
Brief aan de Franse gemeente van Wesel (1563) <i>Leanie van Deelen</i>	1177
Brief aan de medische professoren van Montpellier (1564) <i>Machiel van den Berg</i>	1181

EINDE

Afscheidsredes (1564) <i>Rinse Reeling Brouwer en Hannie Vermeer-Pardoën</i>	1187
Testament van Calvijn (1564) <i>Machiel van den Berg</i>	1198
Personalia	1203

Bijbel

Aan allen die Jezus Christus en zijn evangelie liefhebben (1535)

Inleiding

In de Franse Bijbelvertaling van Olivetanus uit 1535¹ staat, nog voor de tekst van het Nieuwe Testament, een brief die gericht is ‘Aan allen die Jezus Christus en zijn evangelie liefhebben’.² Hoewel Calvijn niet als schrijver genoemd wordt, heeft hij die brief waarschijnlijk al in mei 1535 geschreven. In de uitgaven die van de betreffende Bijbelvertaling tot 1544 verschenen zijn, wordt de brief soms wel, maar soms ook niet afgedrukt.

Vanaf 1551 staat een ander opschrift boven de brief, namelijk ‘Brief aan de gelovigen die aantoon dat Jezus Christus het einde van de Wet is’. Het nieuwe opschrift is ontleend aan de titel van een boekje dat in 1543 in Genève van de pers kwam. Het was samengesteld door Pierre Viret en bevat twee brieven, een van Calvijn en een van Viret. In de titel van dat boekje wordt vermeld dat Calvijn in zijn brief aantonen wil hoe Jezus Christus het einde (in de betekenis van doel, vergelijk Rom. 10:4) van de Wet is en alles samenvat wat we in de Bijbel moeten zoeken.

De brief ‘Aan allen die Jezus Christus en zijn evangelie liefhebben’ is het eerste gedrukte theologische geschrift van Calvijn. Hij schreef de brief in het Frans omdat hij een breed lezerspubliek op het oog had. Dat blijkt ook uit de inhoud van de brief waarin hij een samenvatting geeft van wat we als christenen geloven.

Het valt op dat Calvijn in de brief een sterk onderscheid maakt tussen het Oude en het Nieuwe Testament. Het Oude Testament is volgens hem op zichzelf genomen onvast en onvolkomen en het wordt daarom ook afgeschaft en opgeheven. Het Nieuwe Testament is nieuw en eeuwig vanwege Jezus Christus. Het zal nooit verouderen en verdwijnen, omdat Jezus Christus er de Middelaar van is. Het lijkt er op dat er volgens Calvijn twee verschillende verbonden zijn: het verbond dat God met Abraham en zijn nageslacht gesloten heeft en het verbond dat God met Israël en

de volkeren heeft opgericht en waarvan Jezus Christus de Middelaar is. Maar als Calvijn in 1539, in de tweede editie van de *Institutie*, de relatie van het Oude en het Nieuwe Testament aan de orde stelt, accentueert hij de eenheid van het verbond: ‘Het verbond met alle vaders verschilt naar zijn wezen en wat de zaak zelf aangaat in geen enkel opzicht van het verbond met ons, maar is volstrekt hetzelfde; wat de uitvoering betreft is het echter anders.’³

Het is belangrijk goed op de context te letten waarin Calvijns uitspraken staan. In de brief uit 1535 wil hij alle accent laten vallen op de betekenis van het Nieuwe Testament. In 1539 wil hij in de *Institutie* aantonen dat het Oude Testament, ondanks de verschillen die er tussen het Oude en het Nieuwe Testament bestaan, in wezen een eenheid vormt met het Nieuwe Testament. Toch roept de wijze waarop Calvijn zich in 1535 uitdrukt vragen op. Wat bedoelt hij precies als hij zegt dat het Oude Testament op zichzelf genomen ‘onvast en onzeker’ is? Moeten we denken aan uitspraken, waarin hij zegt dat de beloften die God in het Oude Testament geeft als het ware in de lucht hangen, totdat ze echte vastheid krijgen in Jezus Christus?⁴ En wat bedoelt hij als hij zegt dat het Oude Testament daarom afgeschaft en opgeheven is? Denkt hij dan aan de offers die niet meer gebracht hoeven te worden, omdat ze door de komst van Christus hun vervulling gekregen hebben?⁵

We kunnen niet anders concluderen dan dat Calvijn in de brief niet duidelijk zegt wat hij bedoelt vergeleken bij wat hij later in de *Institutie* schrijft. We gaan echter te ver als we aan de hand van de brief concluderen, dat Calvijn het daar over een radicale kloof tussen het Oude en het Nieuwe Testament heeft. Hij laat immers in deze brief meer dan eens zien hoezeer het Oude en het Nieuwe Testament met elkaar verbonden zijn.

Aan het slot van de brief richt Calvijn zich eerst tot de christelijke koningen, vorsten en overheden en vervolgens tot de bisschoppen. De politieke gezagsdragers worden opgeroepen om de christelijke leer, die hij uiteengezet heeft, overal bekend te maken. Zo maken zij de naam van God groot en prijzen zij het evangelie. Vervolgens richt Calvijn zich nog tot de kerkelijke gezagsdragers met de vraag om in de eerste plaats niet te verhinderen dat de christenen het evangelie in hun eigen taal kunnen lezen en verstaan. Tevens roept hij hen op echte plaatsvervangers en volgelingen van de apostelen te zijn die door God uitgezonden werden om het evangelie overal in alle talen bekend te maken.

We merken nog op, dat de oproep die Calvijn aan het slot van zijn brief

doet, na 1551 in veel uitgaven van deze Bijbelvertaling niet meer opgenomen werd, wellicht om politieke redenen.

Aan allen die Jezus Christus en zijn evangelie liefhebben, [onze] groet

God, de geheel volmaakte Schepper en uitstekende Maker van alles, had behalve al het andere scheppingswerk waarin Hij zich meer dan bewonderenswaardig betoond had, als meesterwerk de mens geschapen in wie men een bijzondere uitnemendheid kon aanschouwen. Want Hij had hem naar zijn beeld en gelijkenis geschapen [Gen. 1:26], zodat het licht van zijn heerlijkheid helder in hem straalde. Wat de mens in deze staat waarin hij geschapen was, bewaren kon, was dat hij zich altijd ootmoedig boog voor Gods majesteit, Hem met dankzegging prees en niet bij zichzelf de reden voor zijn heerlijkheid zocht, maar omdat alles van boven kwam, ook altijd naar boven zag om de ene God, die de lof toekwam, te prijzen.

Omdat de ongelukkige mens echter iets op zichzelf wilde zijn, begon hij aanstonds te vergeten en te loochenen waar vandaan kwam dat goed voor hem was, en met beledigende ondankbaarheid begon hij zich in aanmatigende trots te verheffen tegen zijn Schepper en Bewerker van alles wat hij uit genade ontvangen had. Om die reden stortte hij ineen en verloor hij alle waardigheid en uitnemendheid van zijn oorspronkelijke schepping. Hij werd van al zijn heerlijkheid ontdaan en beroofd; hem werden de gaven die hij had gekregen afgenomen om hem in zijn trots te schande te maken en hem dat te leren waarnaar hij niet vrijwillig heeft willen luisteren, namelijk dat hij niets was en nooit iets anders geweest zou zijn als God hem niet met kracht had bijgestaan.

Dus begon God hem ook te haten en hem terecht als zijn werk te verwerpen, omdat zijn beeld en gelijkenis in hem uitgewist waren en de genadebewijzen van zijn goedheid bij hem verdwenen waren. En zoals

Hij hem het leven gegeven had met de bedoeling zich met welgevallen over hem te verheugen, zoals een vader dat doet over zijn geliefd kind, zo verachtte en verafschuwde Hij daartegenover hem nu zo, dat alles wat Hem tevoren behaagde, Hem nu mishaagde en wat Hem met vreugde vervulde, Hem nu vertoornde, en Hij wat Hem met een welwillende en vaderlijke blik verzadigde nu begon te haten en met verdriet begon te aanschouwen. Kortom, de mens heeft met alles wat bij hem hoorde, zijn daden, zijn gedachten, zijn woorden, zijn leven, God geheel en al misshaagd alsof Hij zijn bijzondere vijand en tegenstander geweest was, tot op de uitspraak dat het Hem berouwde hem geschapen te hebben [Gen. 6:6]. Nadat hij in zo'n verwarring gevallen was, kreeg hij een groot met vloek beladen nakomelingschap en bracht geslacht voort dat aan hem gelijk was, namelijk zondig, slecht, bedorven, leeg en beroofd van alle goed, rijk en overvloedig in het kwaad.

Toch wilde de barmhartige Here, die niet alleen lief heeft, maar zelf ook liefde en mildheid is, in oneindige goedheid liefhebben wie die liefde niet waard is. Hij heeft de mensen in het geheel niet verdreven, te gronde gericht en in een afgrond gestort, zoals hun ongerechtigheid het eiste. Hij heeft hen in zachtmoedigheid en lankmoedigheid geduld en verdragen terwijl Hij hun tijd en gelegenheid gaf om tot Hem terug te keren en weer, wat ze nagelaten hadden, gehoorzaam te worden. En hoewel Hij zich verborg en zweeg (alsof Hij zich voor hen had willen verbergen), terwijl Hij hen achter de verlangens en wensen van hun begeerte liet gaan, zonder wetten, zonder leiding, zonder een of andere terechtwijzing door zijn Woord, heeft Hij hun niettemin voldoende waarschuwingen gegeven die hen aansporen moesten om Hem te zoeken, naar Hem te tasten en Hem te vinden, om Hem te kennen en te eren zoals het behoorde.

Hij heeft immers overal, op alle plaatsen en in alle dingen, Zijn tekenen en wapens opgericht, ja onder zo duidelijk te begrijpen blazoenen, dat niemand zou kunnen beweren dat hij een zo soevereine Heer, die zijn grootsheid in zo grote mate liet blijken, onmogelijk kon kennen.

Want Hij heeft in alle delen van de wereld, in de hemel en op de aarde, de grootheid van zijn macht, goedheid, wijsheid en eeuwigheid geschreven, ja als het ware gegraveerd. De heilige Paulus heeft daarom zeer terecht gezegd [Rom. 1:19v.] dat de Here zich nooit onbetuigd heeft gelaten, zelfs niet tegenover hen aan wie Hij geen enkele kennis van zijn Woord heeft gegeven. Alles wat geschapen werd, van het hemelgewelf tot de aarde, kon immers van zijn heerlijkheid getuigen bij alle mensen, om hen

er toe te brengen Hem te zoeken, en na Hem gevonden te hebben, naar Hem te luisteren en Hem te eren in overeenstemming met de waardigheid van een Here die zo goed, zo machtig, zo wijs en eeuwig was; zelfs elk scheppingswerk droeg op zijn plaats bij aan dat zoeken van Hem. Want de vogels bezongen God in hun lied, de wilde dieren riepen Hem aan, de elementen vreesden Hem, de bergen weergalmden voor Hem, de rivieren en bronnen knipoogden naar Hem, het gras en de bloemen lachten Hem toe. Het ging er echt niet om Hem ver weg te zoeken, omdat ieder Hem bij zichzelf kon vinden, omdat we allen door zijn kracht die in ons woont, onderhouden en bewaard worden.

Om zijn goedheid en oneindige mildheid ten opzichte van mensen nog omvangrijker te tonen, was Hij er niet tevreden mee hen allen door zulk onderwijs, zoals we verklaard hebben, te onderrichten, maar heeft Hij zijn stem speciaal aan een bepaald volk doen horen dat Hij uit goede wil en vrije genade verkoren en gekozen heeft onder alle volken op de aarde. Het zijn de kinderen Israëls aan wie Hij door zijn Woord duidelijk getoond heeft wie Hij is. En Hij heeft door bijzondere werken verklaard waartoe Hij in staat was. Want Hij heeft hen bevrijd van de onderwerping door de Farao, (waardoor zij gevangen waren en verdrukt werden), de koning van Egypte, om hen te verlossen en in vrijheid te brengen. Hij heeft hen dag en nacht op hun vlucht vergezeld, terwijl Hij als het ware te midden van hen mee vluchtte. Hij heeft hun in de woestijn te eten gegeven. Hij heeft hen in het bezit gesteld van het beloofde land, Hij heeft aan hen overwinningen en triomfen in handen gegeven. En alsof Hij niets geweest was onder de andere volken, heeft Hij uitdrukkelijk de God van Israël genoemd willen worden en aan Israël de naam van 'zijn volk' gegeven, onder die voorwaarde dat ze nooit een andere Here zouden erkennen en een andere God zouden aannemen. En dat verbond is bevestigd geweest en met echte bewijsstukken bekrachtigd door het testament en het getuigenis dat Hij hun gegeven heeft.

Toen alle mensen niettemin hun vervloekte aard bemerkten en zich ware erfgenamen van de ongerechtigheid van hun vader Adam toonden, trokken ze zich van dergelijke waarschuwingen niets aan en hebben ze niet geluisterd naar het onderricht waardoor God hen waarschuwde. De werken van de schepping, waarin Gods glorie en luister geschreven waren, hebben de heidenen er helemaal niet toe gebracht om Hem van wie die werken getuigden groot te maken. De Wet en de profeten hebben niet het gezag gehad om de Joden op de rechte weg te leiden. Allen zijn blind

geweest voor het licht, doof voor vermaningen, verhard voor geboden. Het is wel waar dat de heidenen, verbaasd en overtuigd als ze waren door zoveel goede dingen en zegeningen die zij met hun ogen zagen, gedwongen werden hun geheime Weldoener te erkennen van wie zoveel goeds kwam. Maar in plaats van de verschuldigde eer aan de ware God te geven, bedachten ze een God naar hun genoegen, die zij zich in ijdelheid en leugen droomden in overeenstemming met hun dwaze fantasie. Ze bedachten niet slechts één God, maar zoveel goden als hun vermetele verwaandheid heeft kunnen bedenken en maken, zodat er geen volk en geen gebied was dat geen nieuwe goden bedacht zoals hun dat goed dacht. En zo heeft de arglistige verrader, die de mensen van God afgewend en vermaakt heeft met een menigte godenbeelden waaraan ze zelf vorm, naam en bestaan gaven, afgodische macht gekregen.

Wat de Joden betreft, hoewel zij de berichten en bevelen die de Here hun door zijn dienaars zond ontvangen hadden, hebben zij toch onmiddellijk het geloof vervormd en zich gemakkelijk van Hem afgekeerd; ze hebben zijn wet, waaraan ze een hekel hadden en die ze met tegenzin volgden, geschonden en geminacht; ze hebben zich van zijn huis vervreemd en ze hebben losbandig andere goden nagelopen, terwijl ze op heidense wijze tegen zijn wil afgoderij bedreven.

Om de mensen, zowel Joden als heidenen, dichterbij God te brengen, was het nodig dat er een nieuw verbond gemaakt werd, vast, zeker en onschendbaar. Om dat op te richten en te bevestigen was een middelaar nodig, die tussenbeide kwam en zich plaatste tussen de twee partijen om hen tot overeenstemming te brengen; anders zou de mens altijd onder de toorn en boosheid van God blijven verkeren; en hij zou niets hebben om zich van de vloek, de ellende en de verwarring, waarin hij terechtgekomen was te bevrijden. Het was onze Here en Heiland Jezus Christus, de ware en enige, eeuwige Zoon van God. Hij moest in de wereld gezonden worden en gegeven worden aan de mensen vanwege de Vader om vernieuwer van de wereld te zijn die anders bedorven, woest en verwoest was. Op Hem is van het begin van de wereld de hoop gericht geweest om terug te krijgen wat in Adam verloren was. Want zelfs aan Adam werd direct na zijn val, om hem te troosten en te verklikken, de belofte gegeven dat door het nageslacht van de vrouw de kop van de slang vermorzeld zou worden [Gen. 3:15]; wat zeggen wil dat door Jezus Christus die uit een maagd geboren werd de macht van de satan zou worden neergehaald en gebroken.

Sindsdien werd die belofte omvangrijker vernieuwd aan Abraham, toen God tegen hem zei, dat door zijn nageslacht alle volkeren van de aarde gezegend zouden worden [Gen. 12:3]. Uit zijn nageslacht naar het vlees zou namelijk Jezus Christus voortkomen door wiens zegen alle mensen, waar ook vandaan, geheiligd zouden worden. De belofte werd vervolgens opnieuw in dezelfde vorm en dezelfde woorden aan Izak gegeven [Gen. 26:24]. Daarna werd de belofte vaak afgekondigd, herhaald en bevestigd door het getuigenis van verscheidene profeten, totdat met de grootste betrouwbaarheid zelfs klaar en duidelijk betuigd werd uit wie Hij geboren zou worden, in welke tijd, en in welke plaats, wat voor ellende en dood Hij zou moeten lijden, de heerlijkheid waarin Hij zou moeten opstaan, hoe zijn regering zou zijn en tot welk heil Hij de zijnen zou brengen.

Ten eerste werd ons bij Jesaja gepredikt hoe Hij uit een maagd geboren moest worden: 'Zie, de maagd zal zwanger worden, en ze zal een zoon baren en u zult hem de naam Immanuël geven' [Jes. 7:14]. Bij Mozes werd ons het moment beschreven waarop de goede Jakob zei: 'De scepter zal niet weggenomen worden van het geslacht van Juda en ook niet de leider van zijn leger tot Hij komt die gezonden moet worden. En Hij zal de hoop van de volken zijn' [Gen. 49:10]. Dat is werkelijkheid geworden in de tijd dat Jezus Christus in de wereld gekomen is. Want nadat de Romeinen de Joden beroofd hadden van alle regering en leiding hadden ze ongeveer zeventig jaar tevoren Herodes als koning over hen aangesteld. Hij was een vreemdeling, met zijn vader, de Idumeeër Antipater, en zijn moeder uit Arabië. Soms gebeurde het dat de Joden geen koningen hadden, maar nooit waren ze, zoals toen, zonder raadsliden, gouverneurs en wetgevers. En een andere beschrijving wordt er bij Daniël gegeven met de berekening van de zeventig weken [Dan. 9:24]. De plaats van zijn geboorte is ons duidelijk getoond door Micha die zei: 'En u, Bethlehem, bent de kleinste stad onder duizenden in Juda, uit u zal voor mij iemand voortkomen die een heerser zal zijn in Israël en zijn oorsprong is van het begin van de dagen der eeuwigheid' [Micha 5:1]. Wat de ellende betreft die Hij moest doormaken voor onze bevrijding en de dood die Hij moest ondergaan voor onze verlossing: Jesaja, Jeremia en Zacharia hebben daarover uitvoerig en vast en zeker gesproken. De heerlijkheid van zijn opstanding en de hoedanigheid van zijn heerschappij en de genade van het heil dat Hij aan zijn volk moest brengen, hebben Jesaja, Jeremia en Zacharia uitvoerig behandeld. In zulke beloften die door die heilige personen, vervuld van de Geest van God, aangekondigd en betuigd zijn, hebben de kinderen en uitverko-

renen van God rust en troost gevonden. En ze hebben daarmee hun hoop gevoed, ondersteund en bewaard in de verwachting dat het de wil van God was te laten zien wat hun beloofd was. Onder hen hebben verscheidene koningen en profeten zeer verlangd de vervulling ervan te zien. Hoewel ze intussen toch niet nalieten door het geloof in hun harten en geesten te verstaan wat ze met het oog niet konden zien. En om hen nog meer op alle manieren te bevestigen in de langdurige verwachting van die grote Messias, heeft God zijn geschreven Wet gegeven. Daarin waren verscheidene ceremoniën, reinigingen en offers opgenomen, die slechts afbeeldingen en schaduwen waren van de grote goederen die door Christus zouden komen, waarvan Hij alleen het lichaam en de waarheid was. Want de Wet was niet in staat iemand tot volmaaktheid te brengen. Zij liet die alleen zien en verwees en leidde als pedagoog naar Christus. Deze was van de Wet, zoals de heilige Paulus zegt, het einde en de vervulling [Gal. 3:24; Rom. 10:4]. Evenzo heeft Hij hen, verscheidene keren en op verschillende tijden, koningen, vorsten en leidlieden gezonden om hen uit de macht van hun vijanden te bevrijden, hen in goede vrede te regeren, en hun terug te geven wat ze verloren hadden, hun koninkrijk te laten bloeien en hen met grote beloften weer een naam te geven onder alle andere volken, om hen enige smaak te geven van de grote wonderen die zij zouden ontvangen van die grote Messias, in wie alle kracht en macht van het koninkrijk van God ontplooid zouden worden.

Maar toen de tijd vervuld was en de door God bepaalde tijd gekomen was, is deze zozeer beloofde en verwachte grote Messias gekomen [Gal. 4:4]. Hij heeft alles wat nodig was met het oog op onze verlossing en ons heil voltooid en vervuld. En Hij is niet alleen aan de Israëlieten gegeven, maar aan alle mensen, alle volken en gebieden, opdat de menselijke natuur met God verzoend zou worden, zoals volledig vermeld en openlijk uiteengezet is in het boek dat hierop volgt [namelijk het Nieuwe Testament]. Dat hebben we zo getrouw mogelijk vertaald in overeenstemming met de betekenis en de eigen aard van de Griekse taal. Opdat alle christenen, mannen en vrouwen die de Franse taal verstaan, de Wet waaraan ze zich moeten houden en het geloof dat ze moeten volgen, kunnen horen en kennen. Het genoemde boek wordt het Nieuwe Testament genoemd met het oog op het Oude Testament dat, voor zover het tot het Nieuwe Testament moest leiden en daarop betrokken moest worden, in zichzelf gebrekkig en onvolkomen was en daarom afgeschaft en opgeheven is. Maar dat Nieuwe Testament is nieuw en eeuwig. Het zal nooit verouderen en verdwijnen

omdat Jezus Christus er de Middelaar van geweest is. Hij heeft het Nieuwe Testament bekrachtigd en bevestigd door zijn dood, waarin Hij een volledige en volmaakte vergeving van alle ontrouw tot stand heeft gebracht die onder het eerste Testament zou blijven bestaan [Heb. 9].

De Schrift noemt dat verbond ook evangelie, dat wil zeggen goed en blij nieuws, omdat daarin verklaard wordt dat Christus die van nature de enige en eeuwige Zoon van de levende God is, mens geworden is om ons door adoptie kinderen van God zijn Vader te maken [Rom. 8:15; Gal. 4:5]. En zo is Hij onze enige Heiland op wie enkel en alleen onze verlossing, vrede, gerechtigheid, heiliging, heil en leven rusten. Die gestorven is voor onze zonden, opgewekt om onze rechtvaardiging, Die ten hemel gevaren is om ons er toegang toe te verlenen, er bezit van genomen heeft, voor ons en in onze naam. En om altijd aanwezig te zijn bij zijn Vader als onze Advocaat en eeuwige Priester. Hij is als Koning gezeten aan zijn rechterhand en als Here en Meester over alles gesteld om alle dingen in de hemel en op de aarde te herstellen. Wat alle engelen, aartsvaders, profeten en apostelen nooit hebben kunnen doen en nooit wisten te doen [Heb. 7 en 8]. Want dat was hun door God nooit bevolen. En zoals de Messias in het Oude Testament zo vaak in verscheidene getuigenissen van de profeten beloofd was, zo is ook in betrouwbare en onbetwifelbare getuigenissen verklaard dat het Jezus Christus was en niet een ander die komen zou en verwacht werd. Want de Here God heeft door zijn Woord en Geest, door zijn engelen, profeten en apostelen, ja door al zijn scheppingswerk ons daarvan zo voldoende zeker gemaakt dat niemand het zou kunnen tegenspreken zonder zich te verzetten en zich te verheffen tegen zijn macht.

Ten eerste heeft de eeuwige God er door zijn eigen spreken (dat is zonder enige twijfel onherroepelijke waarheid) van getuigd, terwijl Hij zei: 'Zie, mijn Zoon, de zeer Geliefde in wie Ik mijn welbehagen heb, luister naar Hem' [Mat. 3:17; 17:5]. De Heilige Geest is voor ons in onze harten diens grote Getuige, zoals Johannes zegt [1 Joh. 5:6]. De engel Gabriël werd tot Maria gezonden en heeft tegen haar gezegd: 'Zie, u zult zwanger worden en een zoon baren en Hem Jezus noemen. Want Hij zal groot zijn en zal Zoon van de Allerhoogste genoemd worden. En de Here God zal Hem de troon van zijn vader David geven en Hij zal voor eeuwig regeren over het huis van Jakob. En zijn koninkrijk zal geen einde hebben' [Luc. 1:31vv.]. Jozef ontving in wezen dezelfde boodschap. Later ook de herders die te horen kregen dat de Heiland geboren was, namelijk Christus, de Heer. En deze boodschap werd niet alleen door een engel gebracht, een grote

menigte engelen stemde er mee in en ze gaven allen samen eer aan God en verkondigden vrede op aarde [Luc. 2:11vv.]. Simeon, de rechtvaardige, heeft het door een profetische geest openlijk beleden. Want terwijl hij het kleine kind in zijn armen hield, heeft hij gezegd: 'Nu laat U, Here, Uw dienstknecht gaan in vrede naar Uw woord. Want mijn ogen hebben Uw heil gezien dat U bereid hebt voor het aangezicht van alle volken' [Luc. 2:25vv.]. Johannes de Doper heeft er ook naar behoren over gesproken. Want terwijl hij Hem zag komen bij de rivier de Jordaan zei hij: 'Zie, het Lam van God dat de zonden van de wereld wegneemt' [Joh. 1:29]. Petrus en alle apostelen hebben beleden, getuigd en gepredikt dat alle dingen die het heil betroffen en die aangekondigd waren door de profeten, in Christus, de ware Zoon van God werkelijkheid geworden zijn. En zij, die de Here bevolen had om getuigen te zijn tot op onze tijd, hebben Hem in hun geschriften duidelijk aangewezen, zoals de lezers ruimschoots hebben kunnen constateren.

Al die getuigenissen passen zo goed bij elkaar en vormen zo'n geheel dat door die eendracht gemakkelijk is in te zien dat het een zeer betrouwbare waarheid betreft. Want als het een leugen betrof, zou er niet zo'n eenstemmigheid kunnen zijn. Toch geven niet alleen de Vader, de Zoon en de Heilige Geest en de engelen, profeten en apostelen getuigenis van Jezus Christus, ook de wonderbare werken die Hij gedaan heeft, getuigen van zijn buitengewone kracht. Zieken, kreupelen, blinden, doven, stommen, verlamden, melaatsen, maanzieken, bezetenen, zelfs de door Hem opgewekte doden hebben er getuigenis van gegeven. Door Gods kracht werd Hij geboren, in Gods naam vergaf Hij zonden. Niettemin zei Hij niet zonder reden, dat de werken die zijn Vader Hem gaf om te doen, voldoende goede getuigen van Hem waren [Joh. 5:36]. Bovendien werden zelfs slechte mensen en vijanden van zijn heerlijkheid, zoals Kajafas [Joh. 11:49], Pilatus en diens vrouw [Mat. 27:19], door de kracht van de waarheid gedwongen er iets van te belijden en te erkennen. De getuigenissen van de duivelen en onreine geesten wil ik niet aanvoeren, omdat Jezus Christus hen teruggedreven heeft [o.a. Mar. 1:25].

Samengevat, alle elementen en alle scheppingswerken hebben eer betoond aan Jezus Christus. Op zijn bevel hielden de winden op, de onstuimige zee werd rustig [Mat. 8:26], de vis bracht in zijn maag de didrachme [Mat. 17:27]; de stenen barstten (om van hem te getuigen), het voorhangsel in de tempel scheurde in tweeën, de zon verduisterde, de graven gingen open en verscheidene doden stonden op [Mat. 27:51vv.]. En er is

niets geweest, niet in de hemel en niet op de aarde, dat niet getuigd heeft dat Jezus Christus God is, Heer en Meester, de grote Gezant van de Vader, naar beneden gezonden om het heil van de mensen te bewerken. Al die dingen zijn ons verkondigd, aangewezen, beschreven en bevestigd in dit Testament. Daardoor heeft Christus ons gemaakt tot zijn erfgenamen van het koninkrijk van God, zijn Vader, en het (Testament) verklaart ons zijn wil die ten uitvoer gebracht moet worden (zoals een erflater doet ten opzichte van zijn erfgenamen).

We zijn dus allen, zonder onderscheid te maken, geroepen tot deze erfenis, [Rom. 2:11], of we nu man zijn of vrouw, klein of groot, dienaar of heer, meester of discipel, geestelijke of leek, Jood of Griek [Gal. 3:28], of we nu Frans of Latijn spreken, niemand wordt afgewezen die met een vast vertrouwen ontvangt wat hem gegeven wordt, omarmt wat hem gepresenteerd wordt, kortom, Jezus Christus erkent als een Gezondene door de Vader.

Staan wij allen, mannen en vrouwen die christenen genoemd worden, echter toe dat dit Testament ons ontroofd wordt, dat het verborgen en bedorven wordt? Dit Testament is zo op wettige wijze van ons; zonder dat kunnen we geen enkel recht laten gelden op het koninkrijk van God; zonder dat kennen we niet de grote goederen en beloften die Jezus Christus ons gegeven heeft, de heerlijkheid en het heil dat Hij voor ons bereid heeft. We weten niet wat God ons bevolen of verboden heeft, we kunnen het goede niet van het kwade onderscheiden, het licht niet van de duisternis, de bevelen van God niet van wat mensen ingesteld hebben. Zonder het evangelie zijn we allen nutteloos en vruchteloos overbodig; zonder het evangelie zijn we geen christenen, zonder het evangelie is alle rijkdom armoede, (onze) wijsheid is dwaasheid voor God, onze kracht is dan zwakte, alle menselijke gerechtigheid wordt door God veroordeeld. Maar door de kennis van het evangelie zijn we kinderen van God geworden [Gal. 4:6], broeders van Jezus Christus, medeburgers van de heiligen [Ef. 2:9], burgers van het koninkrijk der hemelen [Fil. 3:20], erfgenamen van God tegelijk met Jezus Christus [Rom. 8:17], door wie de armen rijk zijn gemaakt, de zwakken sterk, de dwazen wijs, de zondaars gerechtvaardigd, de verslagenen vertroost, de twijfelaars zeker, de slaven vrij. Het evangelie is het woord van leven en waarheid. Het is de kracht van God tot heil voor allen die geloven [Rom. 1:16]. En de sleutel tot de kennis van God die de deur tot het koninkrijk der hemelen voor de gelovigen opent, terwijl ze vrijgesproken worden van zonden, en de deur sluit voor de ongelovigen door hen in hun zonden te houden [Mat. 18:18]. Zalig

zijn allen die het horen en het bewaren [Luc. 18:18]. Want daardoor tonen ze dat ze kinderen van God zijn. Niet zalig zijn zij die het niet willen horen en volgen, want zij zijn kinderen van de satan.

Christenmannen en -vrouwen, hoort hier en leert; want de onwetende zal zeker met zijn onwetendheid te gronde gaan; en terwijl de ene blinde de andere blinde volgt, zal hij in de kuil vallen [Luc. 6:39]. Er is maar één weg tot het leven en het heil; dat is het geloof en de zekerheid van Gods beloften die men niet buiten het evangelie om kan hebben; door het evangelie te horen en te verstaan wordt het levende geloof gegeven met vaste hoop en volmaakte liefde tot God en vurige liefde voor zijn naaste. Waar is dan uw hoop als u het horen, het zien, het lezen en het bewaren van dit heilig evangelie minacht en veracht? Wie hun zinnen op deze wereld richten, jagen met alle middelen na wat volgens hen tot hun geluk behoort zonder rekening te houden met zware inspanning, met hun lichaam, hun leven en hun naam. En al die dingen gebeuren om dit ongelukkige lichaam te dienen waarvan het leven zo leeg, ellendig en onzeker is. Wanneer het gaat om het eeuwige en onvergankelijke leven, om de eeuwige en onschatbare zaligheid, om alle schatten van het paradijs, zullen we ons dan niet inspannen om die na te jagen? Wie zich wijden aan handenarbeid (al is die nog zo gering en nietig van betekenis), geven zich veel moeite en spannen zich zeer in om die te leren en te beheersen; en wie zich een grote naam willen verwerven, kwellen hun geest dag en nacht om iets te verstaan van de menselijke wetenschappen die slechts wind en rook zijn [Pr. 1:17]. Hoezeer moeten we ons daarmee vergeleken, moeite geven en inspannen voor de bestudering van die hemelse wijsheid die heel de wereld te boven gaat en doordringt in de geheimenissen van God; het heeft Hem behaagd die door zijn heilig Woord te openbaren [Ef. 1:7].

Wat zal ons dan van dat heilig evangelie kunnen vervreemden en verwijderen? Zullen het beledigingen zijn, vervloekingen, vernederingen, berovingen van wat eer in de ogen van de wereld is? We weten toch zeker dat Jezus Christus, die wij volgen moeten als wij zijn leerlingen willen zijn, zo'n weg gegaan is; en dat we niet moeten weigeren geminacht, bespot, vernederd en verworpen te worden voor de mensen, om geëerd, geprezen, verheerlijkt en verheven te worden in het oordeel van God. Zullen het verbanningen zijn, beperkende voorschriften, berovingen van goederen en rijkdom? We weten toch zeker, dat de aarde van de Here is als we uit een land verbannen worden en dat we, wanneer we uit alle landen verdreven worden, toch niet vallen buiten zijn heerschappij; en dat we,

als we beroofd en arm geworden zijn een Vader hebben die rijk genoeg is om ons te onderhouden; en ook dat Jezus Christus arm is geworden, opdat we Hem in armoede volgen. Zullen het tegenslagen, gevangenissen, folteringen, martelingen zijn? We weten toch door het voorbeeld van Jezus Christus dat dit de weg is om de heerlijkheid te bereiken. Zal het ten slotte de dood zijn? Maar de dood neemt ons het leven niet af waar we naar verlangen [vgl. Rom. 8:35vv.].

Kortom, als we Jezus Christus bij ons hebben, zal niets zo vervloekt zijn of het is door Hem gezegend; zal niets zo verdoemelijk zijn of het is geheiligd; niets zo slecht of het wordt voor ons ten goede gekeerd [Rom. 8:28]. Laten we niet krachteloos zijn als we zien dat alle machten en krachten van de wereld tegen ons zijn. Want voor ons blijft de belofte van kracht dat de Here uit de hoge spotten zal met alles wat mensen, die tegen Hem samen willen spannen, aan krachten bijeengebracht hebben [Ps. 2:4]. Laten we niet verslagen zijn (alsof alle hoop verloren is) als we voor onze ogen zien dat de ware dienaars van God sterven en omkomen. Want Tertullianus⁶ heeft terecht gezegd, en het is altijd zo ervaren en het zal zo zijn tot de voleinding van de tijd, dat het bloed van de martelaren het zaad van de kerk is.

We hebben een nog betere en sterkere troost, namelijk dat we onze ogen van heel de wereld afwenden en van alles afzien wat we maar voor ons zien, terwijl we geduldig op het grote oordeel van God wachten, waardoor in een ogenblik alles wat de mensen ooit tegen Hem bedacht hebben, neergehaald, te niet gedaan en omgekeerd zal zijn. Dat zal gebeuren wanneer Gods heerschappij, die we nu slechts zien in onze hoop, aan het licht gekomen zal zijn en Jezus Christus in heerlijkheid zal verschijnen met zijn engelen. Dan zullen de goede en de slechte mensen moeten komen voor de rechterstoel van die grote Koning. Zij die standvastig in dat verbond bleven, en de wil van die goede Vader gevolgd en in acht genomen hebben, zullen als echte kinderen aan zijn rechterhand zijn en zij zullen zegen ontvangen, het doel van hun geloof: dat zal het eeuwige heil zijn. En omdat ze zich niet geschaamd hebben Jezus Christus te erkennen en te belijden toen Hij bij de mensen geminacht en veracht werd, zullen zij ook delen in zijn heerlijkheid, met Hem voor eeuwig gekroond. Maar de verdorven lieden, de rebellen en verworpenen die dit heilig evangelie veracht en verworpen hebben, en eveneens zij die om hun eer, hun rijkdom en hun voorname positie in stand te houden, niet met Jezus Christus vernederd en verlaagd wilden worden, en uit vrees

voor mensen de vrees voor God opgegeven hebben, als bastaarden ongehoorzaam aan die Vader, zullen aan zijn linkerhand zijn. Ze zullen verworpen en vervloekt worden en als loon voor hun ontrouw de eeuwige dood ontvangen [vgl. Mat. 25:31vv].

Omdat u nu gehoord hebt dat in het evangelie Jezus Christus tot u komt in wie alle beloften en genade van God vervuld zijn en Hij u verklaart dat Hij door de Vader gezonden is, neergedaald is op de aarde, met de mensen gesproken heeft, alles wat tot ons heil is volbracht heeft, zoals het van te voren gezegd is in de Wet en de profeten: zo moet voor u vaststaan en duidelijk zijn dat daardoor de schatten van het paradijs voor u toegankelijk geworden zijn en dat de rijkdom van God aan het licht gebracht is en het eeuwige leven geopenbaard is. Want dit is het eeuwige leven dat we de ene, ware God kennen en Jezus Christus die Hij gezonden heeft [Joh. 17:3], in wie Hij het begin, het midden en het einde van ons heil besloten heeft. Hij is Isak, de zeer geliefde zoon van de vader, die als offer gebracht is, en toch niet gevallen is in de macht van de dood [Gen. 22]. Hij is de waakzame herder Jakob, die zo'n grote zorg voor de schapen heeft die hij hoeden moet [Gen. 30]. Hij is de goede en barmhartige broer Jozef, die zich in zijn hoge positie niet geschaamd heeft zijn broers te herkennen, hoe ootmoedig en nietswaardig ze ook waren [Gen. 45]. Hij is de grote priester en bisschop Melchizedek, die eens en voor altijd een eeuwig offer gebracht heeft [Heb. 7:27]. Hij is de verheven wetgever Mozes, die zijn Wet door zijn Geest op de tafels van onze harten schrijft. Hij is de trouwe aanvoerder en gids Jozua om ons naar het beloofde land te leiden. Hij is de edele en zegevierende koning David, die iedere opstandige macht aan zijn hand onderwerpt. Hij is de grootse en triomferende koning Salomo, die zijn rijk in vrede en voorspoed regeert. Hij is de sterke en krachtige Simson, die door zijn dood al zijn vijanden overweldigd heeft.

En zo is alles wat men aan goeds kan bedenken of verlangen in die ene Jezus Christus te vinden. Want Hij heeft zich vernederd om ons te verheffen, Hij is knecht geworden om ons te bevrijden, Hij is arm geworden om ons rijk te maken [2 Kor. 8:9], Hij werd verkocht om ons vrij te kopen, Hij is gevangen genomen om ons te bevrijden, Hij is veroordeeld om ons vrij te spreken, Hij is tot een vloek geworden om ons te zegenen [Gal. 3:13 en 14], een offer voor de zonde werd Hij tot onze rechtvaardiging, Hij werd misvormd om ons te herscheppen, Hij is gestorven om ons ten leven. Zo werd door Hem wat hard is verzacht, de toorn kwam tot bedaren, de duisternis werd licht, ongerechtigheid werd gerechtvaardigd, het zwakke krachtig,

het verslagene getroost, het zondige verhinderd, het verachte geminacht, vrees werd vertrouwen, schuld werd vereffend, inspanning werd opgeheven, treurigheid veranderde in vreugde, ramspoed in geluk, wat moeilijk was werd gemakkelijk, wanorde veranderde in orde, verdeeldheid werd eenheid, schande veranderde in eer, opstand werd onderworpen, bedreiging bedreigd, valstrikken ontdekt, aanslagen verijdeld, inspanning ontkracht, strijd bestreden, oorlog bevochten, wraak gewroken, wat pijn doet onderdrukt, veroordeling veroordeeld, de afgrond vernederd, de hel bedwongen, de dood gedood, sterfelijkheid onvergankelijk gemaakt. Kortom, de barmhartigheid heeft alle ellende verslonden, en de goedheid alle ongeluk. Want al die dingen die geheel en al wapens van de duivel waren om ons te bestrijden en een prikkel van de dood waren om ons te steken, zijn voor ons veranderd in een training waarmee wij ons voordeel kunnen doen. Zodat we met de apostel roemen kunnen met de woorden: 'Hel, waar is uw overwinning? Dood, waar is uw prikkel?' [1 Kor. 15:55]. Het komt door die Geest die Christus aan zijn uitverkorenen beloofd heeft, dat wij niet meer leven, maar dat Christus in ons leeft [Gal. 2:20], en we naar de geest gezeten zijn tussen de hemelingen, zodat de wereld voor ons geen wereld meer is, terwijl we daarin toch verkeren, maar we zijn in alles tevreden, of dat nu landen, plaatsen, omstandigheden, kleding, eten en andere, dergelijke dingen betreft. En we ontvangen kracht in tegenspoed, we zijn blij in droevige omstandigheden, we zegeviëren terwijl we bestraft worden, we hebben overvloed in armoede, we ontvangen warmte terwijl we geen kleding hebben, we zijn geduldig in ellende, we leven terwijl we sterven. Dit is alle wijsheid die de mensen kunnen begrijpen en in dit leven moeten leren, waaraan geen engel, geen mens, geen dode en geen levende iets kan toevoegen of er vanaf kan doen. Toch is dat het doel, waar ons begripsvermogen halt moet houden en zijn grenzen heeft, zonder iets van ons er in te mengen en zonder een of andere leer die eraan toegevoegd wordt, aan te nemen. Want wie het waagt om ook maar iets te leren wat anders is of wat uit gaat boven wat ons onderwezen is, moet voor God en zijn kerk vervloekt zijn [vgl. Gal. 1:9].

En u, christelijke koningen, vorsten en overheden, die door God bent aangesteld om de onrechtvaardigen te straffen en de goede mensen in overeenstemming met het Woord van God in vrede te ondersteunen, het past u deze heilige leer, die zo nuttig en noodzakelijk is, in al uw landen, gebieden en contreien bekend te maken, te onderwijzen en te verstaan, opdat God door u groot gemaakt wordt en zijn evangelie geprezen wordt,

zoals het terecht past dat alle koningen en koninkrijken in alle ootmoed zijn heerlijkheid gehoorzamen en dienen.

U allen, die u bisschoppen en herders van het arme volk noemt, zorgt ervoor dat de schapen van Jezus Christus niet beroofd worden van hun eigen voedsel. En dat geen enkele christen belet of verboden wordt, dat hij vrij in zijn eigen taal dit heilig evangelie kan lezen, erover kan spreken en het kan verstaan, omdat God het wil, Jezus Christus het beveelt. Om dat te doen heeft Hij zijn apostelen en dienaars door heel de wijde wereld gezonden, terwijl Hij hun de genade bewees om in alle talen te spreken, opdat zij het evangelie in alle talen zouden verkondigen aan alle schepselen. En Hij heeft hen schuldenaars gemaakt van Grieken en heidenen, van wijzen en eenvoudigen [Rom. 1:14], opdat niemand buiten hun onderricht gesloten zou worden. Als u werkelijk plaatsvervangers, opvolgers en volgelingen van hen bent, is het uw taak te doen zoals zij, te werken over de kudde, alle mogelijke middelen te zoeken, opdat een ieder door het zuivere Woord van God onderwezen wordt in het geloof in Jezus Christus. Of anders is het oordeel, dat God hun zielen van uw handen zal vragen [Ez. 34:10], al uitgesproken en opgeschreven.

De Here van alle licht wil door zijn Heilige Geest de onwetenden met dit heilige en heilbrengende evangelie onderrichten, de zwakken versterken, de blinden verlichten en zijn waarheid bij alle volken en naties doen heersen, opdat de hele wereld slechts één God kent en één enkele Heiland Jezus Christus, één geloof en één evangelie. Amen.

Noten

- 1 *La Bible Qui est toute la Sainte escripture. En laquelle sont contenus, le Vieil Testament et le Nouveau, translatez en Francoys.*
- 2 CO 9, 787–822.
- 3 *Inst.* II, 10, 2.
- 4 In zijn commentaar op Jesaja 42:1 schrijft Calvijn dat in Christus alle beloften ‘bekrachtigd’ zijn, die anders twijfelachtig en ‘zwevend’ zijn. Zie ook zijn commentaar op 2 Korintiërs 1:20.
- 5 Zie *Inst.* II, 7, 16.
- 6 Tertullianus (ca. 160–220), geboren in Carthago, daar ook overleden.

Aan keizers, koningen, vorsten en alle volken die aan de heerschappij van Christus onderworpen zijn (1535)

Inleiding

In 1535 werd in Serrières bij Neuchâtel de Bijbelvertaling van Olivetanus gedrukt. De vertaling begint met een brief van Calvijn aan ‘Keizers, koningen, vorsten en allen die Jezus Christus liefhebben’.¹ Het Latijnse opschrift begint met de woorden: ‘Een nieuwe speciale wet’.² Daarmee doelt Calvijn op een pas verschenen wet waarin bepaald werd dat voor het drukken van nieuwe boeken goedkeuring nodig is. Die werd gegeven door een gezaghebbend persoon. Daarom heeft Calvijn het over ‘keizers, koningen en vorsten’. Als een van hen toestemming voor de uitgave van een boek gaf, werd daardoor de drukker beschermd. Een ander kon niet zomaar hetzelfde boek publiceren. Calvijn merkt op dat goedkeuring voor de uitgave van een boek alleen gegeven zou moeten worden als het de moeite van het verschijnen waard is. Er verschijnen immers al zoveel boeken.

Calvijn betoogt vervolgens dat voor de uitgave van de Bijbelvertaling van Olivetanus helemaal geen goedkeuring van een of andere autoriteit nodig is. De Bijbelvertaling is geen nieuw boek, maar een nieuwe vertaling van de Bijbel. De hoogste Koning staat garant voor de goedkeuring tot publicatie. Er is geen betere aanbeveling.

Daarna volgt een krachtig pleidooi voor de plaats en het gezag van de Bijbel. Bezwaren die daar door geestelijke leidlieden tegenin gebracht kunnen worden, bestrijdt hij. Zoals het bezwaar dat eenvoudige, gewone mensen niet begrijpen wat er in de Bijbel gezegd wordt. En het bezwaar dat de massa de Bijbel verkeerd verstaat en dat daardoor voedsel in gif veranderd wordt. Calvijn pleit er voor dat de Bijbel in handen van de mensen gegeven wordt. God wil immers door allen, van de geringste tot de voornaamste, gekend worden.

Calvijn gaat ook in op de bewering dat de mensen door een nieuwe Bijbel-

vertaling in verwarring gebracht worden. De officiële Latijnse Bijbelvertaling, de *Vulgata*, dient de vertaling voor het gewone volk te zijn en niet de nieuwe Franse vertaling. Maar Calvijn wijst daartegenover op Paulus die in 1 Korintiërs 12 schrijft dat de gaven die God geeft de opbouw van de gemeente moeten dienen. Evenals Zwingli verbindt Calvijn de gave van het vertalen van tongen met het vertalen van de Bijbel uit de oorspronkelijke talen. De nieuwe Bijbelvertaling is dus een zegen van God.

Grote waardering heeft Calvijn voor Pierre Robert, wiens bijnaam Olivetanus is, omdat hij bekendstond als iemand die 's nachts bij het licht van een olielampje werkte. Op sterk aandringen van Farel en Viret heeft hij de Bijbel opnieuw vertaald.

Ik merk ten slotte op dat de tekst van de brief alleen voorkomt in de Bijbelvertaling die in 1535 van de pers kwam.

Aan keizers, koningen, vorsten en alle volken die aan de heerschappij van Christus onderworpen zijn

Een tijd geleden werd, niet zonder reden of algemeen belang, bepaald dat voor [het drukken van] nieuwe boeken goedkeuring verkregen moest worden. Daarom zou men wensen dat er thans geen enkel boek zonder die goedkeuring zou verschijnen. Maar dan niet als gunst en ook niet door een geldsom als geschenk aan de vorst te geven, door wie het zonder nadenken maar aanbevolen werd om de drukker winst te laten maken. De goedkeuring zou een belangrijk en beknopt getuigenis moeten zijn, waarin aangekondigd wordt dat het boek echt waard is te verschijnen en onder de ogen van de mensen te komen.

Het was terecht dat door dit middel [van de verplichte goedkeuring] de dwaze hartstocht om iets te schrijven bedwongen wordt, die ons herhaaldelijk een geweldige stroom van boeken brengt, zonder enige maat, zonder vreugde, zonder bescheidenheid. Verder is een niet gering aantal mensen zo gegrepen door het domme verlangen naam te maken, dat men liever berucht wordt door wat voor schande ook, dan dat men een

onbekende blijft op wie niets valt aan te merken. Nu bewezen ze door hun mateloze zelfzucht een slechte dienst aan de vorsten van landen, die niet alleen hun goedkeuring aan de publicatie van zowel goede als slechte boeken gaven, maar die door hun gunstig oordeel ook de slechtste onder die boeken goedkeurden.

Maar dit heilig werk, dat niet onlangs verschenen is en ook niet door een mens gemaakt is, schijnt om die reden het getuigenis van mensen allerminst nodig te hebben. Het zou inderdaad een zeer onbillijke zaak zijn als het werk zo'n armzalige aanprijzing nodig zou hebben, waardoor zijn waarde alleen maar in diskrediet gebracht zou worden. Daarom is het Woord en de eeuwige waarheid van de hoogste Koning, de Heer van hemel, aarde en zee, en de Koning der koningen, het bewijs dat de publicatie goedkeurt, wat voor ons een grootse en schitterende aanbeveling is. Dat houdt in dat het werk met de hoogste eerbied door alle volken altijd en overal, zowel in het openbaar als thuis ontvangen moet worden. Hier is een edict waar allen als één man aan moeten gehoorzamen.

Maar men hoort de goddeloze stemmen van sommigen, die roepen dat het een ongepaste zaak is die goddelijke geheimenissen te publiceren voor het eenvoudige gewone volk. Onder hen, die hun hele leven gegeven hebben aan het bestuderen van die geheimenissen en die – overigens zeer geholpen door aanleg en geleerdheid – toch halverwege meermalen afhaakten, trof men weinigen of misschien wel helemaal niemand aan die de eindstreep bereikt hebben. Hoe, zeggen ze, kunnen die arme ongeletterde mensen, die in de vrije kunsten in het geheel niet onderricht zijn en die als praktische kennis gevraagd wordt in alles onervaren zijn, zulke dingen begrijpen?

Maar omdat de HERE profeten gekozen heeft uit de plaatsen waar herders zijn [vgl. Am. 7:15] en apostelen uit de boten waar vissers zijn [vgl. Mat. 4:18–19], waarom zou Hij ook nu niet op gelijke wijze discipelen willen kiezen? Ja, als het voor die rabbijnen³ (ze zijn dat, omdat ze arrogant en fel van geest zijn) een schande is samen met het gewone en ongeletterde volk onderwezen te worden, hoeveel grotere schande is het van zulke leermeesters onderricht te krijgen die in geen enkel opzicht uitstijgen boven het minste volk, behalve als ze door de HERE onderricht waren. Deze dingen zeg ik niet met de bedoeling om uit de kerk de orde van het geven en krijgen van onderricht te verwijderen. Die orde moet men erkennen als schitterende goedheid van God, zolang men goed onderwezen wordt door profeten, leraren en vertolkers die door Hem gezonden zijn.

Slechts dit vraag ik dringend, dat het gelovige mensen toegestaan wordt hun God te horen spreken en van Hem die onderwijs geeft onderricht te krijgen. Daarvoor zijn verscheidene redenen: Hij wil [door mensen] gekend worden, van groot tot klein [Jer. 31:34]; Hij belooft dat allen ‘door God onderricht’⁴ zullen zijn [Jes. 54:13; 1 Tess. 4:9]; Hij belijdt dat Hij nog altijd onder de zijnen aan het werk is; Hij zegt dat zij, die ‘door melk gespeend, aan de borst ontwend zijn’ kennis zullen ontvangen; en Hij zal maken dat ze verstaan wat ze horen [Jes. 28:9]; Hij geeft kinderen wijsheid [vgl. Mat. 11:25]; Hij gebiedt dat aan armen het evangelie gepredikt wordt [vgl. Mat. 1:5]. Als we dan ook zien dat mensen uit alle standen op Gods school vorderingen maken, erkennen we dat zijn belofte om zijn Geest op alle vlees uit te storten waar is [Joël 2:28; Hand. 2:17].

Die rabbijnen gaan hiertegen te keer en zijn er verontwaardigd over. Wat is dit anders dan God zijn mildheid verwijten [vgl. Mat. 20:15]? O, als ze in die tijd geleefd hadden, toen Filippus vier dochters⁵ had die profeteerden [Hand. 21:9], wat zouden zij hen dat kwalijk genomen hebben, tenzij ze hen misschien op een eveneens smadelijke wijze behandeld hadden. Maar wanneer zij het Woord van God krachtig verachten zo vaak zij willen, waarom volgen zij dan niet op zijn minst het voorbeeld van de kerkvaders die zij zo zeer pretenderen te eerbiedigen? Hieronymus vond het niet verachtelijk dat vrouwen tegelijk met hem studeerden. Hebben Chrysostomus en Augustinus, als ze het gewone volk aanspoorden tot die studie, het niet vaak ingeprent om wat ze in de kerk hoorden thuis opnieuw te lezen? Waarom beweert Chrysostomus dat het lezen van de Heilige Schrift voor het gewone volk noodzakelijker is dan voor monniken? Waarom is het dat zij, die door afwisselende golven van zorgen en bezigheden heen en weer geslingerd werden, terstond in de schipbreuk van die tijd weggerukt zouden zijn als ze zich niet aan dat anker vasthielden? Pamphylus de martelaar⁶, die thuis altijd handschriften klaar had liggen om die zowel aan mannen als vrouwen uit te delen, werd door Eusebius⁷ geprezen.

Die vrijheid was niet slechts van kracht in die zuiverder tijd, maar ook vele jaren daarna, totdat ten slotte de massa, die bedorven en ondergedompeld was in eigen begeerten, door eigen onachtzaamheid en traagheid die bepaalde studie opgaf. Nu steekt daar, waar deze studie opnieuw plaats begint te vinden, die tirannie de kop op die de mensen de toegang verhindert tot wat voor iedereen goed is. Het is net alsof iemand aan een ander water, vuur en andere gebruikelijke elementen onthoudt, omdat het nog niet goed leek er gebruik van te maken. Wie had gedacht

dat herders (want ze willen dat men hen als herders beschouwt en aanroept) zo wreed zouden zijn, dat ze er niet voor terugschrikken om met geweld uit de kelen van de schapen het voedsel te rukken dat hen leven geeft [vgl. Ez. 34]?

Maar het gevaar dreigt, zeggen ze, dat de massa in veel zaken wankelt door haar naïviteit en bederft wat niet begrepen wordt en dus vergif voor voedsel houdt. Hoe dom redeneren ze hier. Het evangelie is een doodslucht ten dode voor hen die verloren gaan [2 Kor. 2:16], voor Joden een struikelblok, voor Grieken dwaasheid [1 Kor. 1:23]: daarom [zeggen ze] moet het niet gelezen en niet gehoord worden. Toch is het evangelie een kracht van God tot behoud voor een ieder die gelooft, zowel voor de Jood als voor de Griek [Rom. 1:16]. Christus is een steen des aanstoets waarvan velen zich stoten en waardoor velen verpletterd worden [vgl. 1 Petr. 2:8]: dus [zeggen ze] moet Christus er niet zijn. Maar Hij is het eeuwige leven, de enige weg tot de Vader en de waarheid [Joh. 14:6]. Als ze menen dat deze dingen te weinig houvast geven, voegen ze aan de vele ketterijen, waardoor de wereld nu heen en weer getrokken wordt, toe dat het beter is dat de mensen door gehoorzaamheid dan door onderricht in toom gehouden worden. Maar dan zou ook alles door ketterijen in grote verwarring zijn, wanneer zij die ik noemde, zowel Chrysostomus als Augustinus, hun volk ijverig aanspoorden tot bestudering van de hemelse leer. Niettemin maakten ze hen toch door zo'n medicijn sterk tegen ketterijen, ze rustten hen toe met die wapens.

Ten slotte jammeren zij⁸ erbarmelijk dat de mensen furieus en hooghartig worden, zodra zij enige smaak krijgen van de heilige Schriften. Ze zeggen dat de mensen hooghartig zijn als zij niet aan hun lippen hangen en als ze niet alles, wat zij als rabbijnen ook maar in hun dromerijen bedacht hebben, aanbidden alsof het van een orakel komt. Daar komen die tranen vandaan. Zo hebben destijds de bisschop van Rome en zijn priesters hun handen nauwelijks afgehouden van C. Cornelius [Flavius]⁹, die een lijst met vastendagen voor de mensen had gemaakt die daar zelf over wilden beschikken. Zo gaat het ook met die rabbijnen die hun praatjes alleen maar in het donker aan de mensen kunnen verkopen. Het is beslist geen wonder dat ze niet kunnen verdragen dat dit licht op de kandelaar staat. Ja, dit is het ergste voor hen, dat hun mysteries zo openlijk onthuld en verspreid worden, terwijl in die mysteries meer obsceen is dan in welke rite ook van de godin van de vruchtbaarheid of zelfs van de Bacchanten.

Anderen, die wat gematigder willen lijken, voeren aan dat het gewone

volk geheel tevreden moet zijn met wat algemeen gebruikt wordt¹⁰ en dat die Bijbelvertalingen, die niet alleen een nauwkeurige vertaling vereisen, maar ook een juiste manier van zeggen, meer thuishoren in bibliotheken van geleerden, dan dat ze overal in omloop zijn in handen van ongeletterden. Onder hen zijn er, naar men zegt, zeer weinigen die daar iets van begrijpen, terwijl de meerderheid zich juist aan het nieuwe ergert.

Ik begrijp niet wat deze mensen op het oog hebben, behalve dat zij alleen wijs willen zijn. Want als ze ontkennen dat een zuiverder vertaling enig nut heeft boven wat nu beschouwd wordt als uiterst bedorven op zoveel plaatsen, zijn ze, wat duidelijk is, beledigend tegenover de Heilige Geest, terwijl het volgens Paulus de gave van de Geest is om tongen te vertalen [1 Kor. 12:10] en hij beslist wil dat die gave gebruikt wordt voor de opbouw van de gemeente [vgl. 1 Kor. 14:5 en 12]. Als ze die gave verachten, plegen ze heiligschennis. Als ze willen dat die gave onderdrukt wordt om te voorkomen dat ze velen dienen kan, zijn ze jaloers en goddeloos. Ik geef wel toe dat iets nieuws buitengewoon onaangenaam is. Talrijk zijn immers de magen die er tevreden mee zijn alleen door eikels gevoed te worden, ook al zijn ze te weten gekomen dat er ook [andere] vruchten te krijgen zijn. Maar dat nieuwe dient pas verfoeid te worden, als daarvan vaststaat dat het niet de moeite loont om het met opzet na te streven en over te nemen. Als men echter een begraven waarheid opgraaft en die niet met open armen ontvangt, is dat een zeer schandelijke ondankbaarheid. Als er die barbaarsheid bij de mensen is, dat ze zelfs goede dingen op een verkeerde manier opnemen, is het beter niet op ergernis en elk soort haat te reageren dan hun gunst te verkrijgen ten koste van de waarheid. Maar ik ben er zeker van dat een volk, dat al lang honger heeft, naar zulke feestmalen verlangt zonder enige huiver voor het nieuwe. Zij¹¹ zoeken echter dit excuus voor hun boosaardigheid. Het is hen niet genoeg te verkeren in een overvloed aan schatten. Ze misgunnen zelfs het volk een munt die uit een betere soort geslagen is, terwijl hun schatten veilig en onaangeroerd te blijven.

Over de vertaler¹² zal ik maar weinig zeggen om niet de indruk te wekken iets te doen voor de verwantschap die tussen ons bestaat of voor onze oude vriendschap. Toch wil ik zeggen (iets waarop ik persoonlijk mijn woord durf te geven; zelfs uit jaloezie kan men het niet ontkennen) dat hij iemand is die niet traag van begrip is en over kennis beschikt. Hij heeft zich, voor zover hij zich met ijver, vlijt en ernst kon inspannen, zo getrouw mogelijk op die taak van het vertalen gericht. Toch twijfel ik er

niet aan dat er bepaalde dingen zijn die niet iedereen bevallen, of omdat er [bij het vertalen] zo verschillend geoordeeld kan worden of omdat bij een werk dat veel tijd kost soms vermoeidheid optreedt. Maar ik dring er bij de lezers op aan dat ze, als ze iets van die aard tegenkomen, iemand aan wie de theologie veel te danken heeft, niet willen vermalen, verscheuren en uitschelden, maar hem liever bescheiden vermanen voor zijn misstap. Die edele houding past zowel bij de christelijke vroomheid als bij het vrije onderwijs. Daar hoort niet bij dat de lezers zich uiterst ondankbaar jegens onze Robert betonen die zich onderscheidt door veel andere gaven, maar zich toch bescheiden toont. Het was toch eerder die bescheidenheid dan een onmatig eergevoel, waardoor hij er bijna van afzag dat zo heilige werk op zich te nemen. En dat zou ook zijn gebeurd als hij zich niet gewonnen had gegeven aan de heilige mannen en getuigen van het onoverwinnelijke Woord van God, Cusemeth en Chlorotes,¹³ die hem niet alleen aanspoorden, maar ook dringend verzochten die taak op zich te nemen. Maar zij, die op geen enkele wijze afgehouden kunnen worden van onbeschaamd te spreken, zouden er aan moeten denken dat de kunst om kwaad te spreken erg gemakkelijk is als iemand met dat wapen wil strijden, en dat vrouwen op straat er beter in geoefend zijn dan leraren in de welsprekendheid op school. En niet minder passend is de uitspraak van een komedieschrijver dat wie kwaad spreken op hun beurt merken zullen dat kwaad over hen gesproken wordt in overeenstemming met hun eigen kwaadsprekerij. Ze hebben [in Robert] een man die ze ongestraft kunnen aanvallen als zij zich op hun beurt schaamteloos uit willen drukken. Maar ik waarschuw hen om niet te verwachten, dat ze zeer geprezen worden om die giftige welsprekendheid. Het is zo waar wat algemeen gezegd wordt: 'Men is snel bereid om op alles kritiek te hebben, maar niet om te proberen hetzelfde te bereiken.' Vaarwel.

Noten

- 1 De Latijnse tekst van de brief is te vinden in CO 9, 787–790 en is als brief nr. 20 met inleiding en noten opgenomen in *COR Epistolae*, Vol. 1, Genève 2005, 105–113.
- 2 Latijn: *Privilegia novis*.
- 3 Calvijn noemt de rooms-katholieke leidlieden tegen wie hij zich richt 'rabbijnen'. Uit wat volgt blijkt dat die benaming negatief bedoeld is. Humanisten gebruikten in die

tijd die benaming voor conservatieve theologen.

- 4 Calvijn gebruikt een Grieks woord dat hij ontleent aan 1 Tessalonicenzen 4:9.
- 5 Hier volg ik de latere Latijnse versie, omdat Calvijn het in de oudste versie heeft over zes dochters.
- 6 Pamphylus was leraar van Eusebius. In Caesarea besteedde hij veel aandacht aan handschriften van de Bijbel en vergrootte de beroemde bibliotheek in die plaats. Hij stierf in 309 na Chr. de martelaarsdood.
- 7 Eusebius (ca. 265–339) werd in 313 gekozen tot bisschop van Caesarea. Hij is vooral bekend vanwege zijn *Kerkgeschiedenis*. Hij beschreef ook het leven van Pamphylus.
- 8 De rabbijnen.
- 9 Een Romeins burger die tegen de wens van de bisschoppen omstreeks 304 na Chr. een lijst met vastendagen publiceerde.
- 10 Dit slaat op de Latijnse Bijbelvertaling die *Vulgata* genoemd wordt.
- 11 De rabbijnen.
- 12 De vertaler Pierre Robert, bijgenaamd Olivetanus (ca. 1506–1538). Hij was een neef van Calvijn. De Waldezen verzochten hem een nieuwe Franse Bijbelvertaling te maken die berustte op de Hebreeuwse en Griekse grondtekst. Hij heeft daar twee jaar aan gewerkt.
- 13 Pseudoniemen voor Farel en Viret.

Woord vooraf bij de preken van Chrysostomus (1538?)

Inleiding

De waardering van de vroege Johannes Calvijn voor de exegetische van Johannes Chrysostomus (349–407) kan vermoedelijk niet duidelijker geïllustreerd worden dan met zijn *Praefatio in Chrysostomi Homilias* ('Voorwoord bij preken van Chrysostomus').¹ Voor zover bekend is Chrysostomus namelijk de enige kerkvader van wie Calvijn zich voornemt preken te vertalen. Calvijn schrijft deze *Praefatio* ter inleiding op de beoogde vertaling en licht in dit voorwoord zijn keuze toe voor een vertaling van juist Chrysostomus' preken.

Calvijns visie op Chrysostomus' exegetische

Omdat Calvijn vermoedt dat deze vertaling op verzet zal stuiten – een vertaling van vroegchristelijke preken in de volkstaal is een noviteit – licht hij eerst zijn motivatie voor een vertaling van vroegchristelijke werken toe. Daarna beargumenteert hij zijn keuze voor juist de preken van Chrysostomus. In preken speelt schriftinterpretatie een belangrijke rol, en vooral in schriftinterpretatie, met name die van het Nieuwe Testament, overtreft Chrysostomus andere vroegchristelijke auteurs. Na een vergelijking van Chrysostomus' geschriften met die van Griekse en Latijnse kerkvaders concludeert Calvijn: 'Van onze Chrysostomus is het de belangrijkste verdienste dat hij altijd zeer veel moeite deed om zelfs niet in het minst van de ware zuiverheid van de Schrift af te wijken, en zich geen enkele vrijheid aan te matigen door de eenvoudige betekenis van de woorden te verdraaien.'

Toch waarschuwt Calvijn de lezer ook tegen Chrysostomus' minder sterke kanten, zodat die de vertaling met 'minder aanstoot en meer vrucht' zal lezen. Chrysostomus besteedt te weinig aandacht aan de verdorvenheid van de menselijke natuur. Calvijn voert Chrysostomus' context aan ter verklaring: Chrysostomus had geen keuze. Zonder zijn standpunten

wat te matigen zou hij geen ingang voor zijn boodschap hebben gevonden. Daarnaast kenmerkte de kerk in zijn tijd zich door 'liederlijkheid'. Wanneer schuldigen hierop werden aangesproken, verscholen ze zich achter hun zondige natuur en schoven zo de schuld op God. Chrysostomus was hier niet tegenop gewassen volgens Calvijn. Al vindt Calvijn dat deze fouten Chrysostomus vergeven moeten worden, toch wil hij dat de lezer zich ervoor hoedt de kwaliteiten te aanvaarden die Chrysostomus aan de mens toedicht. Ten slotte wijst Calvijn nog op de schat aan historische informatie die in Chrysostomus' preken te vinden is. De laatste woorden die van de *Praefatio* over zijn, doen vermoeden dat dit praktische zaken in de kerk betreft.

Vragen

Behalve veel informatie levert de *Praefatio* ook een aantal vragen op. Onduidelijk is bijvoorbeeld welke preken en hoeveel preken Calvijn wilde vertalen. Evenmin is bekend of Calvijn de voorgenomen vertaling daadwerkelijk heeft gerealiseerd, waarna een deel van de *Praefatio* verloren is gegaan, of dat Calvijn het project vroegtijdig plotsteling heeft beëindigd. De laatste zin die van de inleiding over is, luidt: 'Want als wij goed voor het welzijn van de kerk willen zorgdragen is er – althans naar mijn mening – geen geschiktere methode voorhanden dan de vroege kerk tot voorbeeld te nemen voor de discipline. Maar hoezeer zowel in kerkelijke zaken ...' Dat het einde van de tekst samenvalt met het paginaeinde pleit meer voor de verklaring dat een deel van voorwoord verloren is gegaan dan dat Calvijn het plotseling heeft afgebroken.

Daarnaast wordt ook de doeltaal van deze vertaling niet expliciet vermeld, hoewel het feit dat Calvijn zijn project als 'onbruikbaar' bestempelt, doet vermoeden dat hij een Franse vertaling beoogde. Latijnse vertalingen van vroegchristelijke waren immers al door Erasmus en Oecolampadius op de markt gebracht.

Ten slotte, Calvijn heeft het geschrift niet van een datum voorzien, al geeft de tekst wel een aanwijzing voor de datering. Zo kan Calvijns referentie aan de periode van twintig jaar geleden geïnterpreteerd worden als een verwijzing naar het begin van de reformatie (1517–1519). Dat doet vermoeden dat de *Praefatio* rond 1537–1539 geschreven is. Het feit dat er in Bazel, waar Calvijn in 1538 een aantal maanden verbleef, veel vroegchristelijke geschriften werden uitgegeven, pleit voor het jaartal 1538. In september 1538 verhuisde Calvijn immers naar Straatsburg, waar hij

zijn *Institutie* in het Frans vertaalde. Duidelijk is dat het een vroeg geschrift van Calvijn betreft en daarmee biedt het als uitgangspunt voor bestudering van Calvijns waardering van Chrysostomus' exegese een schat aan informatie.

Voorwoord bij preken van Chrysostomus

Omdat het soort werk dat ik nu uitgeef nog onbekend² is, denk ik er goed aan te doen om de motivatie voor mijn plan kort uiteen te zetten. Ik ben me er immers van bewust dat sommigen – zoals bijna altijd in nieuwe situaties gebeurt – dit werk van mij niet alleen als overbodig zullen verachten, maar ook vinden dat het als onvoldoende nuttig voor de kerk afgewezen moet worden. Toch heb ik er het volste vertrouwen in dat zij mij positief gezind zullen zijn, als ze tenminste de moeite nemen even aandacht te besteden aan mijn beweegredenen.

We kennen de bezwaren die mensen zonder veel kennis van zaken aanvankelijk luidkeels geuit hebben tegen het voorstel dat het volk het evangelie ging lezen.³ Zij vonden het namelijk ongepast en kwalijk Gods verborgenheden, die zo lange tijd alleen bij de priesters en monniken bekend waren geweest, mee te delen aan de gewone man. Ja, ze vonden dit niets anders dan een schaamteloze schending van Gods heiligdom.⁴ Nu zien wij echter dat al dit soort bezwaren zijn omgeslagen in loftuitingen, zelfs onder hen die zeer afwijzend tegenover dit plan stonden. Het werd hun immers duidelijk dat Gods volk van de zeer rijke schat⁵ van zijn heil beroofd was, toen het merendeel van het volk geen toegang had tot de Schiff, doordat die verborgen lag in de boekenverzameling van een enkeling. Daarom erkent nu ieder die ook maar een sprankje vroomheid bezit, dat door toedoen van Gods onuitsprekelijke goedheid het allerheiligste Woord van God aan de gehele kerk werd teruggegeven. Zo bestraalt Christus, de Zon der Gerechtigheid [Mal. 4:2], immers altijd de Zijnen. En wij genieten Hem pas werkelijk, als wij, met een helder zicht op Zijn uitnemendheid, Hemzelf omhelzen, zoals God de Vader Hem

ons aanbiedt door het evangelie. En toch weten degenen die de toestand van de wereld in de periode van twintig jaar geleden⁶ hebben kunnen beleven, nog dat bij de overgrote meerderheid van mensen, afgezien van Zijn naam, vrijwel geen kennis van Christus meer over was en dat er hier en daar nog maar een gering besef van Zijn uitnemendheid bestond. De enige oorzaak van deze ramp, erger dan alle andere rampen, was beslist dat het volk – alsof het zelf die plicht niet had – het lezen van de Schrift had overgelaten aan priesters en monniken. En juist daarom waarden wij onze tijd, waarin deze schat weer voor al Gods kinderen toegankelijk gemaakt begint te worden. Daarin openbaart Christus Zich met de rijkdom van al Zijn goederen. Dat is het middel⁷ waarmee de hemelse erfenis [Ef. 1:14; 18; Heb. 9:15; 1 Petr. 1:4] aan ons verzekerd wordt dat is het heiligdom waarin God ons de tegenwoordigheid van Zijn majesteit toont.

Maar zoals het voor ons van het allergrootste belang is dat deze heilzame leer, waardoor onze ziel gevoed wordt tot het eeuwige leven, ons niet ontzegd wordt, zo is het, als wij toegang tot die leer hebben verkregen, niet minder noodzakelijk te weten wat we daarin moeten zoeken en een soort doel te hebben om ons op te richten. Immers, anders zullen wij zeker behoorlijk lang zonder veel vrucht rondlopen. En daarbij erken ik dat Gods Geest niet alleen de beste, maar zelfs de enige Leidsman is, aangezien zonder Hem nog geen sprankje licht in onze ziel is om de hemelse wijsheid te kunnen opmerken; maar zodra Hijzelf de ziel met Zijn stralen heeft beschenen, is die meer dan genoeg voorbereid en toegerust om die wijsheid zelf te verkrijgen. Uit dezelfde goedheid waarmee Hij ons verlicht door Zijn Geest, heeft de Heere ons echter ook de hulpmiddelen doen toekomen, waarmee Hij onze ijver in het onderzoek naar Zijn waarheid wilde bevorderen. Daarom is er voor ons geen enkele reden die hulpmiddelen of als overbodig te negeren of er niet zoveel aandacht aan te besteden alsof ze eigenlijk onnodig zouden zijn. We moeten immers in gedachten houden wat Paulus zegt: 'Alles is van ons, maar wij zijn van Christus' [1 Kor. 3:22-23]. Laten we ons dus bedienen van wat de Heere heeft aangewezen om het door ons te laten gebruiken.

Welnu, als het betamelijk is dat gewone christenen het Woord van hun God niet ontnomen wordt, dan moeten hun ook de instrumenten niet onthouden worden die zij voor het juiste verstaan daarvan nodig zullen hebben. Verder hebben zij geen hoogwaardige scholing genoten – over het algemeen geen gering hulpmiddel, maar die ligt zeker niet in ieders

bereik. Hun blijft dus niets anders over dan zich te laten helpen door het werk van uitleggers die zo in de kennis van God zijn gevorderd, dat zij ook anderen daartoe kunnen leiden. Want hoe redelijk zou het zijn dat hoogopgeleiden dit voordeel ook nog hebben, terwijl zij die al dit soort hulpmiddelen [scholing] toch al ontberen, zelfs dat missen wat als het enige hulpmiddel overbleef? Dus, als vroomheid ertoe verplicht zwakken de hand te reiken en hen des te beter te helpen naarmate hun meer ontbreekt, mogen zij, als zij dit werk van mij zullen bekritisieren, er wel voor oppassen dat ze niet met recht en reden van onmenselijkheid beschuldigd worden. De enige bedoeling die ik met dit werk heb, is voor ongeschoolden en onontwikkelden een weg te banen tot het lezen van de Heilige Schrift.

Ik ben mij uiteraard terdege bewust van de mogelijke tegenwerping dat Chrysostomus⁸, die ik van plan ben toegankelijk te maken voor de gewone man, zijn inspanningen alleen bedoeld heeft voor geleerden en hoogopgeleiden. Toch bevat zijn werk preken die hij voor het gewone volk gehouden heeft, als tenminste de titel en de stijl ervan niet bedriegen. In elk geval paste hij de behandeling van de inhoud en zijn spreekstijl zo aan, dat hij de indruk wekt een breed publiek te willen onderwijzen. Evenzo zou iemand ten onrechte kunnen beweren dat hij geleerden bespaard moet blijven, aangezien hij er zijn uiterste best voor heeft gedaan een volksman zijn. Dat ik met Chrysostomus een gemeenschappelijk belang heb, aangezien ik niets anders met het volk deel dan wat hij uitdrukkelijk voor het volk geschreven heeft, rechtvaardigt dit werk zeker meer dan voldoende voor mij. En hij was niet de enige die zich op het volk richtte, maar ook andere vroegchristelijke auteurs lieten, toen ze hun preken schreven, zo hun inspanningen aan het volk ten goede komen. Ze hielden zich immers goed aan Paulus' richtlijn dat alle talenten die God geschonken heeft aan degenen die Hem dienen, moeten bijdragen aan de opbouw van allen [Rom. 15:2; 1 Kor. 14:3; 5; 12; 26]. Zij wisten ook dat hoe harder iemand hun werk nodig had, des te grotere verplichting daartoe op hen rustte. Als Paulus immers, nadat hij in de derde hemel opgenomen was geweest en voor een mens onuitsprekelijke geheimen gezien had, te kennen geeft dat hij toch nog steeds verplichtingen heeft tegenover ongeschoolden en ongeleerde mensen [2 Kor. 12:2-6], hoe konden de vroegchristelijke auteurs zich dan aan deze eis onttrekken? Welnu, zoals zij maar heel weinig hadden laten zien wat hun plicht inhield, als zij niet voor het algemeen belang hadden aangewend wat zij

van de Heere ontvangen hadden, zo kwaadwillend zouden ook wij zijn, als wij Gods volk niet geven wat het toekomt. En het volk zelf zou on-dankbaar zijn, als dat het hem aangeboden geschenk van God niet graag zou ontvangen.

Daar komt ook nog bij dat wij niet altijd zo goed bestuurd worden dat diegenen die een leidinggevende positie innemen in de kerk, de Griekse en Latijnse taal zo machtig zijn, dat zij de vroegchristelijke schrijvers, die zich in hun eigen taal uitdrukken⁹, kunnen begrijpen. Ik denk echter dat het wel duidelijk is hoe belangrijk het is dat een kerkelijke herder weet hoe de vroege kerk was vormgegeven en ten minste enige kennis heeft van de oudheid. Dus ook in dit opzicht zal dit werk van mij profijtelijk kunnen zijn, wat ieder wel zal beamen. Niemand ontkent immers dat het nuttig is voor allen die verantwoordelijk zijn voor het onderwijzen van een christelijke gemeente, kennis te nemen van dit soort geschriften. Echter, zonder hulp van een vertaling zullen sommigen deze kennis misschien niet verkrijgen. Maar om niet de indruk te wekken op een lastig punt te blijven hangen, zal ik me hiermee niet langer ophouden.

De reden waarom ik uit al die schrijvers nu speciaal Chrysostomus uitgekozen heb, is nog wel een zaak die ik even moet toelichten. Om te beginnen moet de lezer zich herinneren welk literair genre het betreft waarin ik aan hem de voorkeur heb gegeven boven anderen. Het zijn toch immers preken waarin schriftinterpretatie de belangrijkste plaats inneemt, ondanks dat ze uit verschillende onderdelen bestaan. En ieder met gezond verstand beaamt dat onze Chrysostomus alle vroegchristelijke schrijvers die nu nog voorhanden zijn, overtreft in schriftinterpretatie, vooral als hij het Nieuwe Testament uitlegt. Zijn beperkte kennis van de Hebreeuwse taal belette hem namelijk uit te blinken in de uitleg van het Oude Testament. En om de indruk te voorkomen dat ik ofwel lichtvaardig oordeel in zo'n belangrijke kwestie ofwel andere vroegchristelijke auteurs geen recht doe, zal ik kort toelichten op grond waarvan hij de lof die ik hem toezwaai, verdiend heeft.

Van de Grieken voor hem en ook na zijn tijd is er niemand wiens geschriften nog steeds voorhanden¹⁰ zijn, behalve Origenes¹¹, Athanasius¹², Basilius¹³ en Gregorius [van Nazianze]¹⁴ – hoewel Origenes de zuiverheid van de Schrift erg verduistert door alsmaar te allegoriseren. Met de andere drie auteurs kan Chrysostomus niet vergeleken worden, omdat van hen geen doorlopende schriftverklaringen beschikbaar zijn, die

met zijn schriftverklaringen vergeleken kunnen worden. Uit de weinige die over zijn, kunnen we afleiden dat de laatste twee auteurs [Basilius en Gregorius van Nazianze] zich meer toelegden op mondelinge voordrachten dan op een manier van schrijven die op onderwijs gericht is. Van hen die direct op die generatie volgden, is Cyrillus¹⁵ de belangrijkste, een buitengewoon voortreffelijk exegeet. En hoewel hij van de Grieken, na Chrysostomus, de tweede plaats zou kunnen innemen, kan hij hem toch niet evenaren. De best mogelijke beoordeling van Theophylactus¹⁶ is dat hij niets prijzenswaardigs heeft, wat hij niet aan Chrysostomus ontleend heeft.¹⁷ Het is niet nodig meer Griekse auteurs te evalueren, omdat over hen geen meningsverschil mogelijk is.

Wat de Latijnse auteurs betreft, dergelijke werken van Tertullianus¹⁸ en Cyprianus¹⁹ zijn verloren gegaan. Van Hilarius²⁰ is evenmin veel beschikbaar. Zijn commentaren op de Psalmen²¹ dragen weinig bij aan het verstaan van de bedoeling van de profeet. Zijn *Canones in Matthaëum*²² zijn zeker van meer betekenis, maar ook daarin wordt de belangrijkste eigenschap van een exegeet gemist: helderheid. Terecht oogsten de schrijfsels van Hiëronymus²³ over het Oude Testament weinig lof onder geleerden. Want hij is bijna geheel ten onder gegaan in allegorieën, waarmee hij de Schrift buitengewoon eigenzinnig verdraait. Zijn commentaren op het evangelie van Matteüs en twee brieven van Paulus²⁴ zijn redelijk, afgezien van het feit dat ze er blijk van geven dat de man te weinig kennis van zaken bezat in kerkelijke aangelegenheden. Ondanks dat Ambrosius²⁵ zeer bondig formuleert, is hij beter en rijker aan inhoud dan Hiëronymus; niemand blijft na Chrysostomus dichter bij de zuiverheid van de Schrift dan hij. Maar als hij net zoveel scholing had gehad als scherpzinnigheid, inzicht en bekwaamheid, dan zou hij misschien wel de beste genoemd kunnen worden wat betreft schriftuitleg. Ontegenzeggelijk was Augustinus²⁶ ieder de baas in de leerstellige aspecten van het geloof. Ook was hij vooral een godvrezende schriftuitlegger, maar dan bovenmate scherpzinnig, met als gevolg dat hij niet altijd even sterk en degelijk in zijn uitleg is.

Maar van onze Chrysostomus is het de belangrijkste verdienste dat hij altijd zeer veel moeite deed om zelfs niet in het minst van de ware zuiverheid van de Schrift af te wijken, en zich geen enkele vrijheid aan te matigen door de eenvoudige betekenis van de woorden te verdraaien. En daarmee beweer ik niets anders dan wat degenen die in staat zijn een juist oordeel te vellen en de waarheid te spreken, ook zullen zeggen. Ik

geef toe dat hij ook punten heeft waarop hij onderdoet voor anderen en die afkeurenswaardig zijn, zelfs als ze niet vergeleken worden met andermans geschriften. Maar omdat wij weten dat alles van ons is, maar dat wij van Christus alleen zijn [1 Kor. 3:22–23], laten wij dan de vruchten plukken van deze goedgunstigheid van God – ik bedoel, laten wij vrijmoedig al het geschrevene beoordelen, mits op respectvolle en bescheiden wijze, en laten wij alleen aanvaarden wat grondig onderzocht is. Alle dienaren van Christus wilden immers hun geschriften zeker onderwerpen aan de wet die Paulus zelfs aan de engelen voorschrijft [Gal. 1:8].

En opdat dit werk van Chrysostomus met minder aanstoot en meer vrucht gelezen wordt, zal ik terloops aangeven in welke opzichten ik er niet helemaal tevreden over ben, zodat gewaarschuwde lezers zich hiervoor gemakkelijker kunnen hoeden. Zo verduistert hij, door overmatig over de vrije keus van de mens te preken en over verdiensten door werken te spreken, enigermate Gods genade in onze verkiezing en roeping en dientengevolge de grondeloze barmhartigheid waarmee Hij ons vanaf onze roeping tot de dood toe voortdurend naloopt. Ten eerste probeert Chrysostomus de verkiezing te verbinden aan een inachtneming van onze werken. De Schrift weerspreekt dit echter overal duidelijk: er is namelijk niets waardoor God wordt aangespoord om ons te verkiezen, behalve onze uiterst ellendige toestand. Alleen op grond van Zijn eigen goedheid besluit Hij ons te hulp te komen. Ten tweede verdeelt hij als het ware de roem voor onze roeping tussen God en ons, hoewel de Schrift overal de gehele bewerkstelling ervan aan God toeschrijft. Over de vrije keus spreekt hij op zo'n manier alsof die van grote betekenis zou zijn voor het streven naar deugdzaamheid en het houden van de Goddelijke wet. Toch ontnemt de Heere ons echter overal in het getuigenis van Zijn Woord elk vermogen tot goed handelen en laat voor ons geen enkele bekwaamheid over dan die Hij Zelf door Zijn Geest verleent. Verder kent Chrysostomus ook aan onze werken onevenredig veel waarde toe, wanneer hij onze rechtvaardigheid voor God tot op zekere hoogte daarop blijkt te baseren. Er is echter niets wat de Schrift zo sterk benadrukt, dan dat de gehele lof voor onze rechtvaardiging aan God moet worden toegeschreven, omdat wij en al onze werken veroordeeld worden vanwege ongerechtigheid. Daarom is Hij niet alleen Zelf rechtvaardig, maar door Zijn genadige goedheid rechtvaardigt Hij ook degenen die Hem dienen, niet op grond van waardigheid of verdienste door werken, maar door het

geloof in Jezus Christus. En toch is het niet aannemelijk dat Chrysostomus zo onervaren en onkundig was in de christelijke leer dat hij niet wist van de ellendige toestand van de mens en Gods genade, die het enige medicijn is tegen dat ongeluk. Maar we hoeven niet zo lang te zoeken naar de redenen die hem ertoe gebracht hebben. Wij zien immers hoe weinig de leer die in de Schrift bekendgemaakt is over de verblinding van het verstand van de mens, de verdorvenheid van het hart, de onbekwaamheid van de ziel en de zondigheid van zijn gehele bestaan, aansluit bij de burgerlijke wijsheid en opvattingen van filosofen. Nu waren er in die tijd filosofen²⁷ die op alle mogelijke manieren probeerden ons geloof in diskrediet te brengen om andere mensen daarvan te vervreemden. Onze Chrysostomus beschouwde het als zijn taak om te strijden tegen hun spotternijen en gemene tactieken, maar bij gebrek aan een betere verdedigingsstrategie matigde hij zijn eigen zienswijze, zodat die niet al te zeer afweek van de gangbare publieke opinie.

Dit schijnt dan ook de belangrijkste reden te zijn, waarom hij zich nogal onduidelijk over de predestinatie heeft uitgelaten en zoveel ruimte heeft gegeven aan de keus van onze wil. Dit deed hij ongetwijfeld om de sofisten²⁸, die ernaar streefden wat eenvoudig in overeenstemming met Gods Woord gesproken werd, verdacht en gehaat te maken, aanleiding tot spotternijen te ontnemen. Maar ik erken dat deze reden toch onvoldoende grond gaf om van de eenvoud van de Schrift af te wijken. Het is immers niet goed dat Gods waarheid voor een menselijk oordeel moet wijken; aan Gods waarheid moeten immers alle overwegingen van mensen als gevangenen onderworpen worden en tot gehoorzaamheid daaraan moeten alle opvattingen betugeld worden, evenals het oordeelsvermogen dat daaraan ten grondslag ligt [2 Kor. 10:5]. Maar aangezien hij er ongetwijfeld alleen maar naar streefde zich van de 'vijanden van het kruis van Christus' [Fil. 3:18] te ontdoen, dient een vroom streven als dit, zij het onsuccesvol, toch zeker enigszins als verontschuldiging.

Maar in een ander opzicht stond hij nog méér onder druk. Er waren namelijk veel mensen in de kerk die een liederlijk en losbandig leven leidden, en als zij door hun herders erop aangesproken werden, meteen iets hadden om hun liederlijkheid mee goed te praten. Ze beweerden dat hun niets verweten kon worden – zij leefden immers in overeenstemming met de aard van het vlees – omdat de verdorvenheid van hun natuur hen tot zondigen aanzette. Ook zeiden ze dat het niet in hun vermogen lag, zolang Gods genade hen niet hielp, die sterke aandrang te overwinnen. Sterker

nog, door zo uitvluchten te zoeken voor de schuld van de goddeloosheid die op henzelf rustte, schoven ze die goddeloos en onbetamelijk op God, de Auteur van alle goeds en zeker niet de veroorzaker van iets kwaads. Er waren er ook die iets wauwelden over een ‘noodlot’.²⁹ Deze eerbiedwaardige man [Chrysostomus] had alle reden om tegen dergelijke kwelgeesten te strijden. Maar aangezien een behoorlijke strijdmethode waarmee hij hun liederlijkheid eruit kon krijgen en hun elk excuus kon ontnemen, hem niet ter beschikking stond, ontkende hij dat Gods genade de mens zo tot het goede voorbereidt, dat die niet zelf ook iets van zichzelf bijdraagt. En deze manier van spreken stemt absoluut onvoldoende overeen met de wijze waarop de Heilige Geest hierover spreekt. Maar dit is precies wat ik in het begin al zei: deze trouwe dienaar van Christus is enigszins van het rechte spoor afgeweken, omdat hij een zeer goed doel voor ogen had. Maar al zijn dergelijke fouten zo’n eerbiedwaardige man gemakkelijk te vergeven, toch is het van belang de godvruchtige lezer te waarschuwen om te voorkomen dat die zich op Chrysostomus’ gezag van de eenvoudige waarheid afkeert.

Behalve de aandachtige zorg voor een eenvoudige en zuivere exegese die ik al genoemd heb, zult u in die preken verder een schat aan historische informatie vinden. Ze verschaffen u inzicht in de aard van het ambt en de positie van bisschoppen van die tijd en in de wetten waarmee het volk aan zijn plicht gehouden werd, evenals inzicht in de discipline in de priesterorde en onder het volk zelf. U zult zien hoeveel ingetogenheid er heerste in de priesterorde, zodat de hun toevertrouwde macht niet teugelloos werd misbruikt en hoeveel ingetogenheid er was onder het volk, zodat het in geen enkel opzicht het zo waardevolle, door God opgedragen gezag scheen te versmaden. Ook zult u zien hoe grote mate van heiligheid de samenkomsten kenmerkte, hoezeer de godsvrucht toenam door het regelmatig bezoeken van die samenkomsten, en hoe en met welk doel de ceremonieën georganiseerd werden. Dit zijn ongetwijfeld zeer nuttige zaken om kennis van te nemen. Want als wij goed voor het welzijn van de kerk willen zorgdragen is er – althans naar mijn mening – geen geschiktere methode voorhanden dan de vroege kerk tot voorbeeld te nemen voor de discipline. Maar hoezeer zowel in kerkelijke zaken ...

Noten

- 1 De Latijnse brontekst voor deze vertaling van de *Praefatio in Chrysostomi Homilias* is ontleend aan COR VI/I, 397–407. De *Praefatio* is ook te vinden in CO 9, 831–838. Graag wil ik dr. C.A. de Niet hartelijk bedanken voor het meelesen met de vertaling en voor zijn waardevolle suggesties.
- 2 Een Franse vertaling van een vroegchristelijk geschrift was een noviteit.
- 3 Calvijn refereert hier hoogstwaarschijnlijk aan de kritiek die Erasmus over zich afriep, toen hij hij voorstelde de Bijbel beschikbaar te maken voor het volk. Zie bijvoorbeeld Erasmus' voorwoorden bij zijn *Novum Testamentum* uit 1519.
- 4 Latijn: *sacrarium* (heiligdom, kapel, tempel). Calvijn duidt met *sacrarium Dei* de Schrift aan.
- 5 Latijn: *thesaurus* (voorraad, schat, schatkamer).
- 6 Dit kan een verwijzing zijn naar Erasmus' eerste edities van het Griekse Nieuwe Testament (1516, 1519) of naar het begin van de reformatie (1517–1519).
- 7 Latijn: *instrumentum*. Mogelijk is dit een toespeling op de titel van Erasmus' Griekse Nieuwe Testament uit 1516 (*Novum Instrumentum*).
- 8 Ca. 349–407, achtereenvolgens priester te Antiochië en bisschop te Constantinopel.
- 9 Deze toevoeging kan als een indicatie worden opgevat dat Calvijn Chrysostomus' preken vanuit het Grieks wilde vertalen. In de twintiger en dertiger jaren van de zestiende eeuw waren er verschillende edities van preken van Chrysostomus in omloop, zowel Griekse manuscripten en edities als Latijnse vertalingen.
- 10 Deze geschriften zijn in Bazel uitgegeven door Erasmus. In 1536 verschenen werken van Origenes, in 1527 van Athanasius, in 1532 van Basilius en in 1531 van Gregorius van Nazianze.
- 11 Ca. 185–254, bekend om zijn allegorische schriftuitleg als tegenhanger van de letterlijke exegese van zijn tegenstanders, de marcionieten.
- 12 Ca. 295–373, aartsbisschop van Alexandrië, bestrijder van het arianisme.
- 13 Ca. 329–379, bisschop van Caesarea, na monnik en priester te zijn geweest.
- 14 Ca. 329–390, achtereenvolgens bisschop en patriarch te Constantinopel, bepleitte het dogma van de Goddelijke drie-eenheid.
- 15 Ca. 378–444, aartsbisschop van Alexandrië, bestreed de opvattingen van Nestorius. In 1528 publiceerde Oecolampadius in Bazel werken van Cyrillus.
- 16 Ca. 1055–1108, eerder een middeleeuwer dan een kerkvader, Grieks aartsbisschop van Ohrid (Bulgarije), die verschillende Bijbelcommentaren schreef. Oecolampadius gaf in Bazel werken van Theophylactus uit. De eerste editie verscheen in 1525.
- 17 Mogelijk baseerde Calvijn deze beoordeling van Theophylactus op Oecolampadius, die in het voorwoord van de Bazelse 1525 editie stelde dat Theophylactus zijn inzichten

- aan veel auteurs heeft ontleend, maar vooral heeft geput uit 'Chrysostomus' gouden interpretaties', als uit een 'fontein van goud'.
- 18 Ca. 160–230, afkomstig uit Carthago. Hij bestreed de leer van Marcion en gnostische stromingen. Tertullianus sloot zich later aan bij het montanisme. Beatus Rhenanus verzorgde in 1521 een uitgave van geschriften van Tertullianus.
 - 19 Ca. 200–258, bisschop van Carthago, stierf als martelaar. In 1520 publiceerde Erasmus te Bazel werken van Cyprianus.
 - 20 Ca. 300–367, bisschop van Poitiers, bestreed het arianisme. Geschriften van Hilarius werden in 1523 in Bazel uitgegeven door Erasmus. Er is ook een eerdere Parijse editie van Hilarius' werken (1510).
 - 21 In de Parijse editie uit 1510 wordt elk commentaar op een psalm aangeduid met *Explanatio Psalmi*, gevolgd door het nummer van de psalm.
 - 22 In de Parijse editie uit 1510 staat boven elk hoofdstuk van Hilarius' commentaar op Matteüs: *Explanatio Matthaei Canonis*, waaraan Calvijn de term *Canones in Matthaëum* ontleend heeft – of aan Erasmus die deze terminologie ook bezigde in zijn voorwoord in zijn editie uit 1523 van Hilarius' werken.
 - 23 Ca. 347–420, bekend vanwege zijn inspanningen voor de totstandkoming van de Vulgaat. In 1516 verzorgde Erasmus te Bazel een negendelige editie van Hiëronymus' geschriften. Revisies daarvan volgden tussen 1524–1526 in Bazel en in 1533 in Parijs.
 - 24 Van Hiëronymus zijn commentaren voorhanden op vier brieven van Paulus (Gal., Ef., Tit. en Filem.).
 - 25 Of: Ambrosiaster (pseudo-Ambrosius), die Calvijn niet onderscheidt van Ambrosius (ca. 340–397, bisschop van Milaan).
 - 26 Ca. 354–430, bisschop van Hippo, bestreed de donatisten en pelagianen. In de periode 1528–1529 publiceerde Erasmus in Bazel een tiendelige editie van Augustinus' geschriften.
 - 27 Waarschijnlijk doelt Calvijn op het dualisme van het manicheïsme en het marcionisme, waartegen Chrysostomus zich verzette.
 - 28 Calvijn gebruikt de term 'sofisten' vaak om er filosofen mee aan te duiden die er een visie op nahielden die inging tegen wat hij zag als de ware christelijke leer.
 - 29 Calvijn verwijst hier naar het fatalisme van bijvoorbeeld de Stoa.

Calvijn is niet de man van één boek. Hoewel zijn *Institutie* het bekendste en meest invloedrijke boek is, heeft de reformator uit Genève heel veel meer geschreven dat niet alleen de moeite van het vertalen en lezen waard is, maar dat ook relevant blijft voor kerk en geloof, voor maatschappij en politiek. In deze grote bundel, die twee delen beslaat, komt Calvijn aan het woord over een scala aan onderwerpen in een veelheid van genres, zoals Bijbeluitleg, persoonlijke brieven, bijdragen over thema's over liturgie, gebed en sterven, polemische stukken en preken. Een groot aantal teksten in deze uitgave is niet eerder in het Nederlands vertaald, terwijl sommige andere opnieuw vertaald werden. Daarbij wordt elke tekst kort ingeleid door de vertaler. Zo is dit een unieke verzameling Calvijn geworden, die – net als de twee delen *Luther Verzameld* – intensief gebruikt zal worden.

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

